

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
ТА ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
У ВИЩІЙ ШКОЛІ**

**Матеріали
VI міжвузівського науково-методичного семінару
(м. Київ, 28 листопада 2013 р.)**

**Міністерство освіти і науки України
Інститут інноваційних технологій і змісту освіти
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»
Київський національний університет імені Тараса Шевченка**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
ТА ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
У ВИЩІЙ ШКОЛІ**

**Матеріали
VI міжвузівського науково-методичного семінару
(м. Київ, 28 листопада 2013 р.)**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ. Матеріали VI міжвузівського науково-методичного семінару (м. Київ, 28 листопада 2013 р.). – К. : НТУУ «КПІ», 2014. – 108 с.

До збірника увійшли тексти доповідей учасників VI міжвузівського науково-методичного семінару «Актуальні проблеми викладання історії України та історії української культури у вищій школі». Розрахований на викладачів вищих навчальних закладів.

*Під редакцією доктора історичних наук, професора
С. О. Костишевої*

**СКЛАД ОРГКОМІТЕТУ МІЖВУЗІВСЬКОГО
НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО СЕМІНАРУ
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ
ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
У ВИЩІЙ ШКОЛІ»**

Якименко Юрій Іванович — академік НАН України, доктор технічних наук, професор, перший проректор НТУУ «КПІ» (голова оргкомітету).

Тимофєєв Володимир Іванович — доктор технічних наук, професор, заступник першого проректора НТУУ «КПІ».

Удод Олександр Андрійович — член-кореспондент НАПН України, доктор історичних наук, професор, директор Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України, завідувач відділу української історіографії Інституту історії України НАН України.

Пижик Андрій Миколайович — кандидат історичних наук, доцент, заступник декана історичного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, секретар Науково-методичної комісії з історії Міністерства освіти і науки України.

Мельниченко Анатолій Анатолійович — кандидат філософських наук, професор, декан Факультету соціології і права НТУУ «КПІ».

Костилева Світлана Олександрівна — доктор історичних наук, завідувач кафедри історії ФСП НТУУ «КПІ».

Ковальський Борис Павлович — кандидат історичних наук, професор кафедри історії ФСП НТУУ «КПІ», співголова Асоціації істориків вищої школи України.

Рамазанов Шаміль Шахович — кандидат історичних наук, доцент кафедри історії ФСП НТУУ «КПІ».

Дахненко Марина Володимирівна — завідувач навчально-методичного кабінету кафедри історії ФСП НТУУ «КПІ».

Laboremus

*ТИМОФЄЄВ
ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ,
доктор технічних наук,
професор, заступник першого
проректора, начальник
навчально-організаційного
управління НТУУ «КПІ»*

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні друзі, шановні колеги – учасники семінару, дозвольте від ректорату Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» щиро привітати вас у цьому залі, де вже багато років поспіль проводиться семінар істориків. Нам надзвичайно приємно усвідомлювати, що завдяки цьому Київський політехнічний інститут виступає як центр не лише науково-технічної, але й гуманітарної, історичної думки. Це чудово, що в стінах нашого університету щороку мають можливість збиратися й обговорювати важливі проблеми фахівці, експерти, науковці – представники історичної науки.

Для нас це є особливо важливим і тому, що ми добре розуміємо: повноцінна підготовка сучасного інженера не може обійтися без гуманітарної складової, зокрема навчання історії країни, історії культури тощо. Ми усвідомлюємо, що саме гуманітарна складова значною мірою впливає на формування світогляду студента – майбутнього інженера, науковця. Відтак роль гуманітаріїв у технічному вузі важко переоцінити.

Цей рік взагалі є особливим для нашого університету. Щойно ми відзначили 115-ту річницю з дня його заснування. У стінах Київської політехніки підготовлено майже 260 тисяч фахівців – здебільшого, ясна річ, технічно-природничого спрямування. З них більше

60-ти тис. – це фахівці, яких ми підготували вже за роки незалежної України. Зрозуміло, що внесок гуманітаріїв у цей здобуток нашого університету є дуже вагомим.

Ми, ваші колеги – представники технічних спеціальностей, очікуємо від вас новітніх методологічних та методичних підходів, які дозволять поліпшити викладання й полегшити засвоєння студентами технічних спеціальностей гуманітарних дисциплін. Ми усвідомлюємо важливість історії і історичної науки, котра на підставі глибокого аналізу минулого досвіду дозволяє осмислити сьогодення й спрогнозувати, яким шляхом слід розвиватися українському суспільству. Відтак на вас усіх лежить величезна відповідальність.

Дозвольте побажати вам, шановні учасники нашого традиційного семінару, плідної праці і творчих успіхів. Запевняю вас, що двері нашого університету залишатимуться і надалі для вас відкритими.

УДОД
ОЛЕКСАНДР АНДРІЙОВИЧ,
член-кореспондент
НАН України,
доктор історичних наук,
професор, директор Інституту
інноваційних технологій і
змісту освіти Міністерства
освіти і науки України,
завідувач відділу української
історіографії Інституту
історії України НАН України

ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНІ СТУДІЇ У КОНТЕКСТІ ТВОРЕННЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ГРАНДНАРАТИВУ

Шановні колеги, Київський політехнічний інститут – провідний технічний університет України, але коли заходиш на територію університетського містечка, то по суті потрапляєш до музею: тут стільки пам'ятників, меморіальних дошок, це дійсно історія нашої держави.

Ми цього року обрали темою нашого методичного семінару «Видатні особистості в історії і культурі українського народу», тобто вирішили обговорити проблеми біографістики і роль цієї спеціальної історичної дисципліни у сучасній українській історіографії, формуванні сучасного українського гранднاراتиву та її використання у організації навчально-виховного процесу з студентами у вищій школі. Мою доповідь присвячено аналізу історико-біографічних студій у контексті творення сучасного українського гранднاراتиву.

Однак для того, щоби розкрити цю тему, необхідно з'ясувати питання, які завжди є вічними і вічно актуальними: як писати, як репрезентувати та як вивчати історію. Це ті теми, які хвилювали інтелектуалів завжди, і не випадково довкола історії та її призначення у суспільстві триває полеміка, висловлюються інколи різко протилежні точки зору. Наприклад, стосовно того, що історія – це занадто серйозна справа, щоби нею займалися історики. Так кажуть

політики на нашу адресу. Можна почути таку сентенцію, що всі можуть творити історію, а писати її здатні лише одиниці, найбільш талановиті. Очевидно це історики про себе так кажуть.

Існують різні способи історіописання – від описово-пояснювального до прагматично-утилітарного. Відтак, коли ми говоримо, що кожна нація, народ мають право на свої варіанти історіописання, то ми говоримо про те, що Україна, так чи інакше, має орієнтуватися на європейські, світові підходи до історіописання. Але така наша історія і таке наше геополітичне становище, що обов'язково вирізняє нашу українську історіографію дуже багатьма обставинами і контекстами. Серед них я би назвав шість найважливіших. Перше: те, що наше минуле відзначається соціокультурними розривами, призводить до того, що виклад і опис нашої історії, хочемо ми чи ні, він буде характеризуватися певною дискретністю. Друге: наша історія характеризується включенням інших, крім власне українських, етнокультурних елементів. Це ми також повинні обов'язково враховувати. Третє: факт належності етнічних українських земель до різних цивілізаційних комплексів та держав, що має дуже далекі наслідки для сьогодення України й очевидно для її майбуття. Четверте: унікальне геополітичне становище, яке дає інколи і суттєві переваги для України, але і, на жаль, певні труднощі. П'яте: наше минуле характеризується певною інтенсивністю і тривалістю модернізаційних хвиль, причому різного змісту: індустріального, культурного, політичного оновлення, реформування і т. ін. Шосте: саме в Україні ми бачимо самотній механізм спадкоємності, тобто побудування, існування відмінних, інколи різко контраверсійних традицій, їх перехрещень, змагання, взаємодоповнення. Виходячи з усіх цих умов і доводиться творити сучасну українську історичну науку, українську історіографію.

Не тільки початок 1990-х років ознаменований цими дискусіями, вони ніколи не затихали. Наразі, на початку другого десятиріччя ХХІ ст. ці дискусії точаться довкола проблеми творення сучасного українського гранднатуриву.

Вперше за 25 років незалежності організовано наукову дискусію щодо історичної науки в Україні. Маю на увазі наукову дискусію на тему «Сучасний український гранднатурив: підходи, концепція, реалізація», організатором якої виступив провідний академічний інститут – Інститут історії України НАН України і яка відбувається на шпальтах провідного фахового видання «Український історичний

журнал» (вступне слово до дискусії підготував академік, директор інституту Історії Валерій Смолій).

Крім власне того, яким має бути сучасний український гранднатурив, серед питань, які пропонуються обговорити – це підходи-концепції, лінійне, не лінійне чи гілчасте представлення нашого минулого, темпи і інтенсивність історичного руху, регіонально просторова, етнокультурна конфігурація, тектонічні розломи і вузлові перетини. Передусім нам необхідно розробити дослідницький інструментарій, який допоможе реалізувати і створити сучасний український гранднатурив. За період після виходу п'ятого випуску «Українського історичного журналу» 2012 року, з'явилися статті, які так чи інакше допомагають окреслити контури гранднатуриву. Серед них відзначаю публікації професорів Касьянова, Толочка, Плохія, Магочія, Яся, Галушка.

Очевидно ви мали можливість ознайомитися з цими публікаціями. Приємно, що серед багатьох проблем, які треба розв'язати при творенні сучасного українського гранднатуриву, є також і та, що сьогодні визначена темою нашого семінару: історія визначних державних діячів, представників культури нашого народу, які були організаторами і безпосередніми учасниками творення вітчизняної історії, науки, культури і діяльність яких недостатньо висвітлена.

Зміщення акцентів у сторону біографічних досліджень пов'язане по-перше, із загальними змінами у ставленні до особистості в контексті сучасного антропологічного повороту. Звернення до біографістики відкриває також нові можливості у інтеграції до європейських соціокультурних цінностей, основою яких є індивідуалізм, що в повсякденному бутті реалізується у правах людини, в ідеї індивідуальної свободи. З утвердженням у європейській, а й пізніше у світовій громадській думці ідей гуманізму, наголошує наш український соціолог Микола Шульга, запитання, кому віддавати перевагу – окремій особистості чи етносу, теоретичне розв'язання питання вирішувалось на користь особистості.

Поворот до антропоцентризму у наукових дослідженнях потребує поглиблення теоретико-методологічних засад та концептуальних підходів до осмислення біографії як соціокультурного феномену. Робимо наголос на такій постановці питання з тієї причини, що на рубежі ХХ – ХХІ століть вітчизняна біографістика, хоч і здобула статус самодостатнього напрямку науки (зокрема завдяки теоретичним працям Чишка), але її концептуальні підходи, її критерії іще як

слід не осмислені. Зокрема, що нас найбільше хвилює, це те, що не існує в науці та в освітній практиці чітких орієнтирів щодо критеріїв відбору персоналій.

Поява на сторінках вітчизняних енциклопедичних словників, вузівських, шкільних підручників прізвищ, які є предметом дуже політизованих дискусій, призводить до того, що виникає перманентна проблема, як ці персоналії мають бути представлені – наприклад у програмах для зовнішнього незалежного оцінювання. Виходячи з цього наукова біографістика має будуватися на основі чітко визначених критеріїв відбору персоналій.

Для науково-історичної біографії характерна орієнтація на науковість викладу, поєднання осмисленої в історичному контексті історії окремого індивіда та історії суспільства, держави. Тому тут потрібен системний підхід, а не якісь спорадично сконструйовані видавничі чи освітні проекти. Треба, щоб біографічні дослідження як мінімум відповідали двом нормативним вимогам: по-перше, цілісно й об'єктивно відтворювали життєвий шлях індивіда – з одного боку, а з іншого – органічно поєднували індивідуальний життєпис з історією народу, суспільно-політичними колізіями епохи, в якій жила і творила та чи інша особистість. Тільки за таких умов біографія, як метод нагромадження соціально значущої інформації, стає віддзеркаленням певних економічних закономірностей суспільного розвитку.

Це обумовлює ще один нормативний методологічний принцип у біографічних, а особливо в автобіографічних джерелах. Основну увагу слід звертати передусім на висвітлення в них подій і фактів, а не на оцінки, самооцінки і коментарі, тобто дотримувати одного з основоположних принципів наукового пізнання, а саме принципу пріоритету факту, а не його суб'єктивної оцінки. За таких умов осмислені в загальноісторичному контексті наукові біографії мають стати органічною складовою академічної історії України, написання якої є нагальною суспільною потребою. Але ще раз наголосимо, що для цього потрібні як загальнотеоретичні, так і методологічні напрацювання у царині біографістики як галузі наукових знань.

Сучасному біографісту важливо розкривати особу в усій багатоплановості, різнобічності інтересів і виявів, у внутрішніх суперечностях, часто у роздвоєності політичного, національного, культурного самовизначення. Це виходить із тієї специфіки української історіогра-

фії, про яку я вже говорив. Важливо пам'ятати, що в українському минулому було чимало неординарних особистостей, які не сприймали українську ідею і саму мову навіть українську, але всі вони наші співвітчизники, старорусини, москвофіли в Західній Україні та подібні до них на Наддніпрянщині. Це ідейні течії в середині самого українського громадянства. У цьому слід розібратися, пояснити різні бачення України у людей, доводячи на фактичних матеріалах, що прибічники різних політичних і мовно-культурних орієнтацій при всьому тому залишалися українцями за глибинними рисами світогляду, звичками, колом спілкування. Я посилаюся в таких висновках на узагальнення, яке зробив Попик, коли було оцінено результати діяльності за перші десять років Інституту біографічних досліджень, який діє у структурі Національної бібліотеки України ім. Вернадського і публікує вже кілька років видання «Українська біографістика».

Великі можливості біографістики у осягненні історичного минулого шляхом вивчення життєвого досвіду, уявлень, переконань, дій багатьох поколінь наших співвітчизників відомих і малознаних, які по суті своїй протистоять всякому абстрактному теоретизуванню. Унаслідок цього у нас найбільш дисертабельними, особливо для кандидатських робіт, якраз залишаються роботи з біографістики, персоніфіковані роботи, тому що саме через життєвий шлях конкретних осіб, родин чи груп ми маємо змогу побачити реальний крок історії, так би мовити, із середини переконатися, що при всій мінливості людського буття існують певні константи, матриці, завдяки яким зберігається та розвивається дух народу, формуються та передаються із покоління в покоління його традиції.

Сьогодні дослідникам-біографістам, як і всім гуманітаріям, дуже важливо долати упередження, спрощення, міфотворчість тому, що саме стосовно діяльності тих чи інших осіб у нашому минулому найбільше є міфів, легенд і т. ін. На жаль, професійні історики миряться з цим і немає серед них елементів дискусій, які ми організуємо, немає різко окресленої позиції істориків професійних проти антинаукових, ненаукових міфів. Скажімо, не припиняє досі шановане наше радіо «Ера FM» тиражувати цитати політолога Бебика про те, що Еллада – це Україна. І більшість громадян, на жаль, чуючи це із таких джерел, сприймають мабуть ці тези як серйозні.

Наш час вимагає уже не так уведення до наукового обігу нових імен і нових біографічних фактів, як аналізу складного внутрішньо-

го світу наших співвітчизників. Осмислення долі цілих поколінь у контексті історичної доби, тобто окрім власне біографічних студій дослідження діяльності внеску в історію науку, культуру окремої особи. Важливо поглянути на діяльність, долю певних груп людей, соціальних прошарків, певних поколінь, тобто на те, що нині стало предметом дослідження нового напрямку серед спеціальних історичних дисциплін, а саме просопографії. Тобто важливо дослідити покоління радянських істориків, які працювали в 70-80-х роках в УРСР у системі українсько-радянської Академії наук, адже вони також творили нашу історію і їхні роботи є певним внеском, який і сьогодні має використовуватись у творенні сучасного українського гранднративу.

Важливо при організації історико-біографічних досліджень дотримуватись принципу кроскультурних зв'язків, адже дуже важко серед яскравих особистостей віднайти такі, які б замикалися власне на своїй національній квартирі і працювали тільки в сфері української культури. Не раз ми такі дискусії чули щодо постатей Миколи Гоголя і Тараса Шевченка. Буквально вчора ми проводили чергову зустріч з нашими російськими колегами, реалізуючи проект створення спільного навчального посібника для вчителів історії. Там прозвучала гарна ідея-думка, а я звертаюся до аудиторії з цим, бо шукаю автора в Україні для створення такого проекту, це очевидно буде монографічне дослідження з такою умовною назвою «Шевченко в українському і російському культурному просторі XIX століття». Цей проект буде обов'язково реалізований у зв'язку 200-річчям в першому півріччі 2014 року. Тож, якщо є фахівці, які можуть реалізувати цей проект, я з задоволенням їх підтримаю.

Аналіз сучасного етапу розвитку історичної освіти, особливо у вищій школі, як європейських країн, так і в Україні дозволяє стверджувати, що саме вивчення біографій є однією із найважливіших складових змісту методології і методики навчання. У нас в Україні є досить позитивний досвід організації викладання історичної біографістики, зокрема у Київському університеті ім. Бориса Грінченка вивчається курс не один рік, який так і називається «Історична біографістика». Веде його Володимир Іванович Бонь, кандидат історичних наук, доцент. У вузі виділено для цього 72 години, тобто 2 кредити. З них 14 лекційних, 32 для самостійної роботи студентів, є підсумковий контроль – залік. Бонь Володимир Іванович для себе сформулював мету курсу – на основі сучасних досягнень української та зарубіжної

історіографії, через біографію як історико-культурологічне явище, сформувані у студентів розуміння ролі окремих осіб у історичному процесі та вміння оцінювати значення їхньої діяльності.

Анотуючи цей курс, він по суті виклав структуру біографістики як галузі спеціальних історичних дисциплін з найдавніших часів і до початку XXI сторіччя. Я думаю, що крім досвіду університету ім. Бориса Грінченка учасники нашого семінару продемонструють зразки розв'язання цих проблем на прикладі своїх університетів.

Завершуючи свій виступ, хотів би сконцентрувати увагу на деяких проблемних і перспективних питаннях: по-перше, потребує серйозного дослідження джерелознавча складова біографістики, особливо роль і місце мемуарів і взагалі мемуаристики як галузі спеціальних історичних наук, потребує ретельного дослідження й творення нових праць інтелектуальна історія, особливо мережеві інтелектуальні зв'язки видатних вчених, як це в своїх працях продемонструвала на прикладі М. Гоголя професор Колесник Ірина Іванівна.

На мою думку і тверде переконання, українська історична біографістика займає помітне місце у дисциплінарній структурі сучасної української історичної науки. Вдосконалення біографічних досліджень стане нашим внеском у творення сучасного українського гранднративу. Чітке розуміння, яким має бути український гранднратив, дає певний імпульс для розвитку біографічних досліджень, розвиває дослідницький інструментарій, усну історію, джерелознавчі дослідження. Я думаю, що ці проблеми продемонструють нам єдність академічної і університетської, вузівської історичної науки. Дякую за увагу.

*РЕСНТ
ОЛЕКСАНДР ПЕТРОВИЧ,
член-кореспондент
НАН України,
заступник директора
Інституту історії
НАН України,
голова правління
Спілки краєзнавців України*

ТЕОРЕТИЧНІ, НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ІСТОРІОПИСАННЯ ТА УКРАЇНСЬКА БІОГРАФІСТИКА

Шановні колеги, дякую за запрошення виступити на сьогоднішньому семінарі. Дозвольте спочатку коротко розповісти вам про роботу нашого Інституту і представити деякі наші видання.

Інститут історії України має значні наукові здобутки. У 1999 – 2000 рр. вийшла 15-ти томна серія книжок під загальною назвою «Україна крізь віки». За неї колектив нашого інституту отримав 2000 року Державну премію. Далі побачила світ 5-ти томна «Історія української культури», такі фундаментальні видання, як «Голод 1932 – 1933 рр. в Україні», «Політичний терор і тероризм в Україні». Вже більше 10 років ми працюємо над «Енциклопедією історії України», в цьому році якраз плануємо до видання останній, десятий том. Серед інших праць – «Український національно-визвольний рух», двотомні «Історія українського козацтва», «Історія українського селянства», «Державотворчий процес в Україні», «Україна політична», п'ятитомна «Історія державної служби», двотомні «Економічна історія», «Нариси історії української революції», «Україна в Другій світовій війні», колективна праця «Національне питання в Україні» та ін.

Нещодавно Ірина Іванівна презентувала свою нову книжку про сучасну українську історіографію. Вийшли друком індивідуальні

монографії інших авторів, наукові збірники. Щойно у Національному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова та Національному університеті ім. Шевченка ми презентували монографію «Перша Світова війна і Україна» – двотомне видання, що готувалося і за участі колективу нашого інституту.

На мою думку, першою визначальною рисою сучасної вітчизняної історіографії є її україноцентричність. Як би того не хотіли скептики чи критики національного гранднративу (хоча ми і самі ще не знаємо, що воно таке, цей гранднратив), але ж він таки існує де-факто. Навіть якщо взяти одні назви праць, які я тут перерахував з української історії, то в них головним об'єктом виступає Україна як територія, географічне поняття, культурний простір, ми говоримо про різні державно-політичні утворення на українських землях, власне про українське питання, про народи України, суспільно-політичні, економічні, соціокультурні процеси на цьому просторі.

Дехто вважає формування національної історіографії ознакою периферійності чи навіть містечковості, чи навіть хуторянства. Очевидно це швидше якісь малоросійські комплекси, оскільки не тільки на пострадянському просторі чи у країнах третього світу, а й в розвинутих державах існують національні історіографії з усіма атрибутами: етноцентризмом, етатизмом, традиційністю, ідеологічною спрямованістю, романтизмом тощо. Ніхто там не вважає це рудиментом і спадщиною, від якої слід відмовлятися. Існує й інша когорта критиків національної версії історії, що свідомо з власних переконань, чи то на виконання певних політичних замовлень інкримінують національним історикам паплюження святинь, дезорганізацію суспільства, переписування історії, відхід від історичної правди, фальсифікацію тощо. І тим, і другим чомусь не спадає на думку, що національна історіографія – це не продукт чієїсь спланованої політично інспірованої акції, а закономірний результат органічного розвитку суспільства, що прагне себе пізнати, з'ясувати і простежити систему координат, в яких воно рухалося і продовжує жити, визначити власні джерела і ресурси, здатність до противу, конкуренції чи експансії.

Дивним було б якраз протилежне, коли б така національна історіографія в Україні за часи незалежності не з'явилася. І нарешті саме завдяки таким маркерам суспільство одержало надзвичайно продуктивні надійні критерії та оцінки того, на які вектори воно орієнтується, чого прагне, іншими словами цінності, які воно визнає

доленосними в минулому та які визначатимуть сьогодні та на майбутнє. Більше того, суспільство дуже чутливо реагує на спроби політикуму і держави нав'язати йому ті чи інші орієнтири й цінності. В одних випадках суспільство отримує імпульс оптимізму, відчуття перспективи, в інших впадає в апатію, прострацію і пасивність.

Іманентна ознака сучасного етапу історіописання є підвищення уваги до історії українського національного визвольного руху протягом кількох століть. Ліквідація запобіжників і заборон, цензури і жорстких схем породила справжню повінь публікацій з цієї тематики. Водночас у цій продукції було чимало метеликів-одноенок, публіцистики, політизованих матеріалів і навіть фальсифікацій або містики. Однак дві добрі справи, принаймні для фундаментальної науки, цей підвищений інтерес зробив: по-перше, до наукового обігу та в широкий читацький загал було введено величезний джерельний масив, що сформував емпіричну основу наступних досліджень; по-друге, історія боротьби українського народу за незалежність цілком природно інкрустувалась в історію національно-визвольного руху XIX, XX ст. На початку XXI століття за всіх плюсів і мінусів цих процесів публіцистична наукова література стимулювала самоідентифікацію громадян України, які розмежувалися на тих, хто асоціює себе з національною традицією, державністю, суверенітетом, титульною нацією, і таких, хто асоціює себе з радянською спадщиною, рідше з російською ідеєю.

При цьому мова виявилась заручницею політичних рішень та електоральних технологій, штучного нагнітання конфронтаційних настроїв. Багато вчених і за кордоном, і в Україні скептично оцінює значення цього стану, вказуючи вкотре на такі його риси, як провінціалізм, україноцентризм. Цілком погоджуюсь із, так би мовити, дитячими хворобами росту, але все ж висловлю більш оптимістичну оцінку, адже вітчизняним науковцям вдалося створити хай не в усьому довершену націотворчу версію свого минулого, але подолати радянську спадщину, впливи діаспорного історіописання, російські державницькі концепції сучасного зразка та західні моделі.

Українські вчені в гострих дискусіях, що продовжуються і понині, поступово, але невпинно рухаються вперед, змінюючись самі й допомагаючи трансформації суспільства і держави. Наша історія позначена доленосними впливами зовнішніх чинників. От Олександр Андриївич говорив і про наявність варязьких, литовських, польських,

австрійських, угорських, чеських, словацьких, румунських, турецьких, російських впливів, жодним чином не ставлячи під сумнів права існування євразійських моделей інтерпретацій історії Росії чи інших національних історіографій. Такою ж мірою вважаємо цілком науково легітимним впроваджувати україноцентричну модель. Знову ж таки з уст деяких звучить, що вона, мовляв, уже за визначенням відриває українську минувшину від світової історії, закріплює за нею роль аутсайдерів та переферійників-ізоляціоністів.

Насправді у цьому проглядається або не розуміння справжнього стану речей, або свідоме прагнення позбавити нас національної історіографії, яку мають усі народи, що себе поважають. Адже національне історіописання – це відтворення минулого на певній території, іншими словами, історія етносу чи держави у широкому контексті взаємодії взаємовпливів з усіма сусідами та світовими співтовариством. Націоцентризм в класичному розумінні нічого спільного не має з самозамилуванням і етнічною ексклюзивністю? Це підхід, що передбачає глибоке осмислення внутрішніх чинників, котрі є рушіями історичного поступу та перспектив будь-якого, в тому числі і українського народу. І з огляду на багато причин місце України у цивілізаційних процесах неможливо визначити методом механічного накладання євразійської чи західноєвропейської матриці.

Так, специфічно українськими можна вважати такі риси історичного розвитку, ви про них добре знаєте, як аграрна домінанта у формуванні виробничої інфраструктури у похідній і супутній тому ознаки – переважно селянська ментальність, відсутність міцного прошарку українців серед міської буржуазії, релігійність, традиції індивідуального господарювання. Також є проблема політичної еліти, що простежується на всіх етапах вітчизняної історії. Далі провінціалізм, брак волі до консолідації, порівняно запізніле організаційне державотворення, на відміну від ідейно-теоретичного оформлення корінних інтересів нації, аморфність політичних партій, відсутність традицій в політичній, парламентській боротьбі, дріб'язковий характер суперечностей між українськими політичними силами на всіх етапах. Нарешті це і перенесення центру ваги націотворчої діяльності за кордон, у середовище української еміграції.

Навіть цей не повний перелік переконує в тому, що дослідження вітчизняної історії потребує нестандартних підходів, відмови від безоглядної орієнтації на концепції західних чи російських вчених, як

контрпродуктивної з огляду на відомі відмінності історичних процесів, так і з точки зору генерування оригінальних методологічних підходів та їх осягання. Про яку б галузь історичного уявлення не йшлося, відповідальний вчений має право брати до уваги мультикультурний, поліконфесійний характер української нації, виявляти делікатність і об'єктивність в оцінках, зваженість в характеристиках. Разом з тим спостереження за процесом історіописання, досвід керівництва різноманітними видавничими проектами, які вийшли, які ще будуть виходити, в тому числі і ваш досвід як вчених, науковців, викладачів, досвід експертизи різноманітних видань дає підстави для деяких висновків та міркувань.

Я зупинюсь на цьому питанні. Можна з цими висновками погоджуватись, можна не погоджуватись, можна дискутувати питання, які виносяться на сьогоднішнє обговорення.

Перше стосується тенденції до зниження загальної наукової культури багатьох проектів, що знаходить свій вияв у стилі орфографії, логіці викладу, теоретичних побудов, формулюванні принципів положень, узагальнень і висновків. Парадоксальність ситуації полягає в тому, що бурхливий розвиток комунікаційних систем, практично не обмежений доступ до інформації, доступ до кращих зразків світової наукової думки дає змогу підвищити якість текстів. Однак у значній частині тексти вітчизняних монографій, книг, підручників невдало структуровані, не збалансовані, в окремих своїх частинах їм бракує логічної стрункості, ясності, недвозначності думки, переконливої аргументованості.

Друге, очевидно ці та інші недоліки спричинені не тільки рівнем вузівської підготовки, а й подальшим зростанням наукових кадрів. Навчання в аспірантурі для більшості молодих людей проходить практично безслідно і зводиться до складання іспитів кандидатського мінімуму та безпосередньо роботи над дисертаційним текстом. Як правило, цей період майже не позначається на зростанні ерудованості, збагаченні знань теоретичними напрацюваннями попередників, а також досвіді освоєння передових креативних дослідницьких методик. Зникнення ідеологічних перепон і табу, здавалося б, відкривають широкі можливості для опрацювання нових тематичних блоків та періодів світової та вітчизняної історії. Та чи багато можна назвати праць, що відрізняються свіжістю постановки наукової проблеми, демонструють масштаб мислення, принципово новий вимір

історичного дійства, нестандартні підходи? Частіше зустрічається те, що влучним російським словом колись називалось «мелкотемьем», також непоодинокі праці з самого початку запрограмовані на описовість, екстенсивне нанизування фактів, які не претендують на якість відкриття, хоча б на якусь новизну. Це вже не приховати ні під яким прирошенням, оскільки нової якості знань вони фактично не дають. Для виконання на сучасному дослідницькому інструментарії праць часто не вистачає принципового характеру. Натомість хронологічно-просторові межі робіт, засновані на міждисциплінарних підходах, значно менше залежать від часових і територіальних рамок, оскільки зосереджені на виявленні глибинної сутності та всієї множини взаємозв'язків політичних, економічних, соціальних, культурних, психологічних, етнічних, конфесійних та інших компонентів того чи іншого явища.

Для прикладу я взяв роботу групи науковців з Санкт-Петербурга. Вони нещодавно виконали колективний проект під назвою «Історія комунальної квартири». Цю, начебто дріб'язкову, тему вчені спромоглися подати так, що вона дає зріз епохи з усією її соціальною і психологічною атрибутикою, моделями поведінки людей тощо. І чому я згадав комунальну тему, бо я жив 10 років у комунальній квартирі, де було 8 особистих рахунків і 25 мешканців. Мені якось близька тема комунальної квартири, тому я використав цей приклад.

Різноманітних напрямків наукового пошуку чимало і вони настільки неосяжні, що нетривіально мислячому досліднику не складно знайти своє місце і сказати власне слово в науці. Ну і для кожного, хто починає роботу над книгою, одразу на повний зріст постає проблема джерел. Олександр Андрійович говорив про це, а я продовжу тему. Не секрет, що саме усвідомлення наявності та доступності джерел у більшості випадків означає обрання тієї чи іншої дослідницької ніші. Недостатнє володіння іноземними мовами, латиною, давньогрецькою та іншими стародавніми мовами суттєво обмежують можливість науковців. Звичайно не слід скидати з рахунків матеріальний аспект, адже далеко не кожний викладач та науковець, не маючи гранту, може дозволити собі тривале перебування і роботу в закордонних архівосховищах та бібліотеках.

Та поряд з цим вимальовується ще одна, не менш важлива складова методики опрацювання історичних джерел. Окрім фахівців з спеціальних історичних дисциплін, мало хто спроможний повноцінно

використати якісь інші види джерел, окрім писемних. Але і в останньому випадку ідеться швидше про інтуїтивний підхід, ніж про операції, засновані на чіткому розумінні евристичного потенціалу певної групи джерел – вправного володіння технікою їхнього виявлення, атрибутування, фіксації, систематизації, вилучення необхідної інформації, критичного аналізу і співставлення з іншими групами.

І оскільки методологія значною мірою виявляє себе через понятійний апарат, особливого значення набуває саме ця складова творення тексту.

Сьогодні нерідко зустрічаються дві групи праць: одні перенасичені науковою термінологією, засмічені словами іншомовного походження, натомість інші збіднені на сучасні дефініції та поняття і містять рудиментні словосполучення. Очевидно зайвий раз треба нагадувати, що в історіографії, як і в інших дисциплінах, має використовуватися відповідна термінологія. Також необхідно проводити термінологічну санацію – ревізію віджилого, застарілого, поступову заміну термінів простішими відповідниками. Але ставитись до цього треба з особливою обачністю і прискіпливістю, аби не вихлюпнути з водою і саму дитину. Здавалось би, проста заміна певних категорій спроможна викликати сум'яття не лише у науковому середовищі, а й сейсмичні процеси в суспільстві. Згадайте які у нас були дискусії навколо визначення термінів «визвольні змагання», «українська революція», тепер ось «Велика вітчизняна війна», «німецько-радянська війна», «Друга світова війна», «сталінізм» і багато інших.

До тривожної симптоматики можна віднести відсутність в українській історичній науці значної кількості наукових шкіл. Я не хочу нікого образити. Ви всі завідуєте кафедрами, готуєте молодих науковців, пишете самі. Не сприйміть цей біль Інституту історії і на свій рахунок. Маю на увазі незначну кількість наукових шкіл з усією належною їм атрибутикою, виразним методологічним кредо, тематичною нішею, специфічним дослідницьким інструментарієм, оформленими теоретичними концептами, публікаторською традицією, способами інтерпретації та артикуляції результатів наукового пошуків, а також засобами їх критичного осмислення та здійснення зворотного зв'язку з науковим середовищем.

Експертиза видавничого масиву дає підстави для екстраполяції цього твердження на весь процес історіописання. Встановленню і успішному функціонуванню наукових шкіл мають усе більше

сприяти академічно-освітні установи, а також управлінські структури, що володіють важелями стимулювання наукової праці. Мова йде про гранти, стипендіальні фонди, інші заохочувальні інструменти, які в поєднанні з пізнавальним інтересом здатні забезпечити прориви на магістральних напрямках фундаментального знання.

Не слід скидати з рахунку і суб'єктивний фактор. Якщо вже говорити зовсім відверто, то більшість недоліків, про які нині йдеться, пов'язані із самим стилем керівництва – з нами конкретно, формального чи байдужого ставлення наукового керівника, консультанта, відповідального редактора, багатьох інших до своїх обов'язків, що призводять до помилок. І значну їх частину вдалося б уникнути за умови зацікавленості керівників досліджуваною тематикою, результатами наукових зусиль здобувача, його майбутньою долею. В решті-решт, мова йде про репутацію кафедри, факультету, вузу і взагалі освіти і науки, наукової спільноти в нашій державі.

Я на цей семінар приніс книжку, котру ми випустили у 2013 р. Це книга під назвою «Рід Патонів», написали її наші співробітники – Марія Дмитрієнко і Валерій Томазов. Вони довго готували цю книжку. Ви мабуть знаєте, що нещодавно виповнилося 95 років Борису Євгеновичу Патону. Не все сприймав Борис Євгенович і не все йому подобалось, постійно вносилися правки. Оце, що стосується до біографістики.

Я скажу так, що останнім часом чимало праць в руслі історичної біографістики було написано. Їхнє виконання потребує особливих навичок та підходів, аби не збитися на простий життєпис тієї чи іншої історичної особи. До того ж постає і ще одна проблема – масштаб постаті, що перебуває у фокусі дослідницького інтересу.

Напевно важно сперечатись з тим, що одні персонажі історичного дійства заслуговують на енциклопедичну статтю чи розвідку в періодичному виданні, інші – на брошуру, і далеко не всі на монографічний чи дисертаційний формат дослідження. Звичайно мова не йде про офіційне затвердження таблицю про ранги, однак дослідникам колись варто провести предметну дискусію про історичні постаті першого, другого і третього рядів.

Загальна гуманізація науки, зокрема кардинальний поворот до антропологічності в історичних дослідженнях, спричинили зростання інтересу до біографістики. Сьогодні біографічні студії динамічно розвиваються і на цьому шляху перед науковцями виникає

низка проблем, яка вимагає детального опрацювання. Однією з таких проблем є висвітлення джерел до біографічних досліджень, визначення їхнього інформаційного потенціалу та рівня достовірності. Визначення кола джерел вимагає глибокого знання функціонування державних інститутів тієї чи іншої епохи, залежно від часу життя та діяльності визначеної для студіювання особистості. Так, документи про народження, шлюби та смерть відкладалися в фондах духовних консисторій, католицьких деканатів, іудейських равінатів, а в радянську добу – у фондах районних загсів цивільного стану, документи про службу – в фондах міністерств, відомств, особових справах, у фондах учбових закладів. Документи про майнові справи зберігалися в нотаріатах, фондах викупних закладів, справи про дворянство, спадкове громадянство – у фондах урядового Сенату. Купецтво, міщанство та діяльність підприємств – у фондах міських магістратів. Документи про підданство – у фондах Міністерства внутрішніх справ.

Надзвичайно інформативними є формулярні списки про службу, послужні списки, в яких відзначені основні анкетні дані, сімейний та майновий стан, подано відомості про кар'єрне зростання, нагородження, участь у воєнних кампаніях, перебування у відпустках, хвороби тощо. Усі ці документи мають високий рівень достовірності, оскільки проходили складний шлях затверджень на основі оригіналів.

До послужних списків за змістом інформації наближаються і особові листки та автобіографії радянських часів. За досить високої інформативності вони, на жаль, мають нижчий рівень достовірності в порівнянні з дореволюційними документами. Це пояснюється іншою формою організації діловодства, відсутністю системності, фаховості. На відміну від послужних списків, особові листки заповнювались безпосередньо зацікавленою особою, тому могли містити як умисні, так і не умисні спотворення інформації. Наприклад, дуже поширеним були невірно вказані дати різних подій в житті, в тому числі щодо дати народження. Це зумовлювалося зміною календарного стилю з юліанського на григоріанський, плутаниною між днями народження та хрещення. Тому тут у пригоді стають також метричні записи, за допомогою яких можна встановити точну дату народження та хрещення.

Тепер щодо застосування у сучасній біографістиці просопографії. Сьогодні дослідники не просто намагаються створити академічну

біографію із зазначенням основних віх життя, а й прагнуть змалювати портрет особи на тлі епохи. Інтерес науковців до історії повсякденності відбивається і на біографістиці, оскільки дослідники прагнуть вислідити дружні зв'язки особи, інтелектуальні зацікавлення, художній та побутовий смаки тощо. Тут в пригоді стають джерела особового походження – листування, щоденники, мемуари. Ще одна проблема – це повернення до української енциклопедії видатних діячів, які унаслідок тривалого періоду української бездержавності були «приватизовані» іншими країнами – Росією, Угорщиною, Румунією, Австрією. Тому нині постає завдання дослідження походження та національної самосвідомості таких особистостей. Так, почесне місце в російській енциклопедії нині посідають українці – фельдмаршал Іван Гудович, письменник і перекладач Микола Гнедич, видатний науковець Володимир Вернадський, філолог Микола Мотінос та багато інших.

Сьогодні значно змінюється і коло персоналій, що потребують вивчення. Хочу звернути увагу на дослідження біографій відомих вчених, причому саме під кутом висвітлення умов формування їх як особистостей. Українська наука може пишатись цілими династіями визначних науковців, як от Гілярови, Вернадські, Богомольці, Патони, Палладіни, Шаговци та інші. Те саме стосується діячів культури та літератури. Треба звертатись до біографії діячів місцевого значення, імена яких практично невідомі широкому загалу, а між тим їхній внесок у розвиток української держави величезний. Не може не радувати, що останнім часом з'явилося багато біографічних довідників та енциклопедій – як загальноукраїнських, так і регіональних та галузевих. Але, на жаль, не всі вони виконані на високому фаховому рівні.

Біографічний жар вимагає від дослідника багато зусиль та часу, але без цієї копіткої роботи нам не вдасться створити пантеон української нації. І наприкінці хотілося б сказати декілька слів з приводу публічності обговорення наших проблем. Ми всі в кабінетах, на засіданнях різноманітних повертаємось до причин вказаних недоліків, негараздів, однак широкої дискусії, принаймні на шпальтах освітньої преси, «Українського історичного журналу», інших авторитетних видань з цього приводу немає. Хочеться вірити, що ми підемо далі, зможемо артикулювати всі больові точки і обрати правильну рецептуру їх подолання. Дякую за увагу.

*МАЙБОРОДА
ОЛЕКСАНДР МИКИТОВИЧ,
доктор історичних наук,
професор,
заступник директора
Інституту політичних
і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України*

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ В УКРАЇНСЬКІЙ НАУКОВІЙ БІОГРАФІСТИЦІ КРИЗЬ ПРИЗМУ СВІТОГЛЯДНОЇ І ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ПАРАДИГМИ

Шановні учасники семінару, я хочу зупинитися на принциповому моменті про співвідношення загальноукраїнської історії і історії національних меншин, про що дуже багато говориться в контексті полікультурності, мультикультуралізму. В цьому відношенні я, насамперед, хотів би окреслити ряд принципових моментів.

Продовжуючи те, про що сказав Олександр Петрович, коли ми говоримо про історію України, то маємо на увазі, що історія має бути національною в сенсі не так етнічному, як у сенсі того суспільства, що формується як нація.

Що таке національна історія? Вона є світовою історією в тому сенсі, що світова історія складається з національних історій. Дехто з дослідників намагається розмити ці рамки, а я вважаю, що це абсолютно неправильно і може надалі призвести до дуже негативних наслідків взагалі і для історичної науки, зокрема.

Поняття «історія», як ми знаємо, універсальне. Воно застосовується в будь-яких галузях. Навіть атомний вибух має свою історію, початок і кінець, тому історія є матір'ю всіх наук. Все розвивається в часі, але коли ми говоримо про історії, то це можна застосувати

до історії культури, мови, традицій, звичаїв, зміни антропологічного складу населення і так далі. Тобто є маса різних історій соціуму. Всі вони потім концентруються в тому, що ми називаємо загальною історією, або англійською мовою «civil history». Отже тут концентруються всі процеси, які ми вивчаємо.

В чому вони проявляються, як себе проявляє загальна історія. Вона проявляє себе у зміні суспільно-політичних формацій, суспільно-політичному укладі, в кардинальних змінах всього способу життя якогось соціуму і, як правило, ці зміни крім того оформлюються, унормовуються певними юридичними, правовими актами, які обов'язкові тільки на певній території.

Відповідно без осмислення цього ми ніколи не зрозуміємо, як вивчати тоді світову історію, якщо є тільки процес правовий, і все. Все це можна вивчити тільки в рамках того, що ми називаємо загальною історією, або ще можемо її назвати національною історією.

Тепер що таке національна історія поліетнічних країн, поліетнічних суспільств. Вона може розглядатись як амальгамна, як історія якоїсь суміші, або етноядерна історія. Все залежить від етнічного складу населення. Відповідно склад населення України до ХХ століття був моноетнічним. З другої половини ХХ століття вже виникає суттєвий сегмент російського населення, завдяки якому українське суспільство, власне кажучи, можна назвати поліетнічним. Поліетнічним суспільством вважається тоді, коли в ньому більше 10%-25% представників не титульної нації – це той сегмент, котрий може суттєво впливати на національний вибір на референдумах, при голосуванні і так далі.

Відповідно нині поліетнічність України забезпечена присутністю росіян. Ось тут ми переходимо до питання про співвідношення історій етнічних спільнот і національної історії України в цілому. Сергій Плохій в «Українському історичному журналі» не заперечує національної історії України, але наголошує, що вона мусить складатися з історій усіх етнічних спільнот. Знову ж таки, з яких історій? Чи можна казати, наприклад, що у росіян в Україні була окрема історія? Це найбільший, так би мовити, не український сегмент. Чи може у них була своя окрема територія, на якій відбувалися окремі суспільно-політичні процеси, тривала «своя» внутрішня якась боротьба і т. д.? Ні. Так ось у контексті світової історії, чи можна сказати, що у найбільшого сегмента в Україні була своя окрема історія? Я думаю,

що хто захоче написати окрему загальну історію росіян в Україні, то наразиться просто на дуже великі перешкоди, які він не зможе здолати. Тим більше, що до революції росіяни, які жили в Україні, вважали, що історія Малоросії є частиною історії Великої Росії. І це зовсім інші підходи, зовсім інше сприйняття самого процесу.

Єдина етнічна спільнота, про яку можна сказати, що в неї була своя окрема історія, це кримські татари – і то тільки до кінця XVIII століття в них була своя територія, своя держава, внутрішня боротьба, свої цілі національні, свій спосіб життя, тобто там були всі атрибути загальної історії.

Що стосується інших, найбільш помітних етнічних спільнот і народів України, то іще одним народом, крім українців і кримських татар, який залишив дуже великий слід в Україні, були євреї. Вони і зараз відіграють свою роль, хоча і зменшилися в кількості, але чи можна сказати, що в них була своя окрема історія? Вони все-таки жили анклавом. Анклавні були штетли. Але в своїх господарських зв'язках вони перебували в контакті з навколишнім землеробським населенням. Проте сказати, що вони були об'єднані своєю економічною інфраструктурою, якимсь окремим господарським комплексом, в рамках якого в них точилися свої окремі політичні процеси і зміни з такими аналогічними процесами, безумовно б було перебільшенням.

Я можу пройти по всіх основних етнічних спільнотах і скрізь ми побачимо, що вони мали свої локальні історії. Передусім етнічні історії, що склалися зі змін побуту. Це були зміни певного антропологічного складу внаслідок метисації, зміни мови, мовних процесів, зміни в культурному відношенні, інколи в релігійному тощо. Тобто окремі еволюції в них теж були по окремих параметрах, але наголошувати, що українська історія – це сукупність історій українців і представників нацменшин треба дуже і дуже обережно, з дуже великими застереженнями. Тому що загальна історія України, те що ми називаємо загальною, як частина світової історії, все-таки була історією насамперед етнічного ядра.

Чому? Тому, що всі імпульси, які призводили до суспільно-політичних рухів, основні імпульси, основні колізії, соціальні і економічні протиріччя, які призводили до політичних рухів, до соціальних рухів, до релігійних рухів вони все-таки виходили в основному від українців, які становили більшість населення.

Україна була тривалий час аграрною, населення було аграрним і всі процеси в основному стосувались аграрних питань. Пізніше

тільки вже відбулася промислова індустріалізація України, але на цей час міста вже втратили суто російський характер. Вони стали місцями, де відбувалося перемішування населення, метисація, культурний взаємообмін і так далі.

Росіяни не мали окремої історії в Україні. Навіть історія міст, де жили росіяни, в цьому відношенні є дуже важливою, коли ми говоримо про співвідношення історії етнічних спільнот, історій національних меншин і загальної української історії.

Тут привертає увагу суто біографічний фактор. Звернемо увагу на особистості, які брали участь в цих процесах: загальні історичні імпульси, які йшли від українського етносу, їхнє ставлення до цих процесів, їхня оцінка тощо. Ось тут дуже важливо придивлятися до кожної постаті, тому що кожен народ, кожна національна меншина, коли навколо неї відбувався історичний процес, вона його якось оцінювала, вона його якось сприймала. У кожній меншині було своє сприйняття, своя оцінка цих процесів. Виразниками цих процесів, як і цих оцінок, цього сприйняття були, як правило, інтелектуальні верстви.

Ну і друге. Найбільш активна частина нацменшин активно брала участь у цих процесах на тому або на іншому боці. Незалежно від того, на чиему боці вона брала участь в цих процесах, вона все-одно залишалась учасником цієї загальної історії, в якій центральним суб'єктом було тоді і є поки що українське етнічне ядро.

Тому загальноукраїнські процеси мають етноядерний характер з етнічним ядром. Поки що українців складають 77,8% населення і вони насамперед несуть відповідальність і за правопорядок тут, і за ставлення до інших етнічних спільнот – принаймні морально, історично. Ось в цьому відношенні і треба мати на увазі цей момент, особливо коли торкаємось питання етнічної історії, загальної історії.

Чому я хочу на це звернути увагу, тому що зараз у технічних вузах усе менше часу виділяється на вивчення історичних і взагалі суспільних дисциплін. Можливо це неминучість, можливо тому, що все-таки в технічних вузах потрібно насамперед готувати спеціалістів свого профілю. Але і гуманітарна складова є важливою, своєю чергою вивчати історію значно легше, коли вивчаєш її через історію особистостей, їхню конкретну позицію, їхню конкретну участь. Чим ця позиція обґрунтовувалась, чому вона така, а не інша і так далі.

Коли ми говоримо про оцінку і участь етнічних спільнот в історичних процесах, то безумовно вони інколи таки обертаються певними

парадоксами. Ось візьмемо історію євреїв. Вони до середини XIX століття практично не проявляли жодної політичної активності. Була тільки боротьба з їхнього боку за виживання. Дуже складна боротьба велася і за збереження релігії, традиційного укладу і так далі. Але з середини XIX століття через різні причини їхня політична активність зростає. Вона вилилась у боротьбу проти царату і за утвердження так званого пролетарського інтернаціоналізму.

Відверто скажемо, євреї відіграли велику роль у часи революції, громадянської війни і в утвердженні радянської влади. Але парадокс у тому, що надавши таку велику допомогу більшовицькому режиму, вони потім стали його жертвою. Мається на увазі в культурному відношенні, тому що всі їхні поривання на те, щоб розвиватися шляхом національно-культурної автономії, розвиватися як окрема спільнота були припинені під виглядом боротьби з будь-яким буржуазним націоналізмом, або конкретніше – з сіонізмом. В результаті окреме єврейське життя, я маю на увазі суспільно-політичне або культурне життя, було придушене більшовицьким режимом. На це я хотів і звернути увагу, коли ми торкаємось питання співвідношення історій біографічних, історіобіографістики, історії окремих людей і загальної української історії. Дякую за увагу.

*КОЛЕСНИК
ІРИНА ІВАНІВНА,
доктор історичних наук,
провідний науковий
співробітник відділу
української історіографії
Інституту історії України
НАН України*

БІОІСТОРИОГРАФІЯ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА БІОГРАФІЯ ЯК ЖАНР ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Шановні колеги, я хотіла би у продовження ініціативи Олександра Петровича Реєнта представити до вашої уваги видання відділу української історіографії, зокрема мою нову книжку «Українська історіографія: концептуальна історія»¹, і я спробую пояснити її зв'язок з темою мого сьогоднішнього виступу.

В свідомості науковців існує кілька образів історіографії: перший, більш традиційний і знайомий для нас – біографічний, тобто це сприйняття минулого історією історичної науки як сукупності праць або біографії історика. Наступний образ – класово-репресивний, який позиціонує науку як боротьбу провідних течій – дворянської, ліберально-буржуазної, революційно-демократичної й, відповідно, сенс історії науки – це розвиток думки у напрямі до матеріалістичного розуміння історії. Останніми десятиліттями у свідомості сучасного українського історика побутує образ національно орієнтованої історіографії, тобто історія минулого постає як історія національної історичної думки. Жоден з усіх цих образів не домінує, вони співіснують і є певні

---

¹ Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія / І. Колесник; за ред. В. Смоля ; НАН України. Інститут історії України. – Київ : Вид-во «Фенікс», 2013. – 566 с.

проблеми з осмисленням, яким саме має бути образ історіографії, як її викладати, як її вивчати, як досліджувати.

Проблема полягає в тому, що за сучасних умов ми усі живемо в інформаційному суспільстві, яке представляє собою таку собі «безшовну мережу», систему потоків інформацій і комунікацій. Як орієнтуватися зараз в Інтернеті? Що робити, коли вирівнюється в правах і академік, і студент у нескінченних потоках інформації? Сукупність сталих знань змінюється через кожні п'ять – сім років, тобто на момент, коли студент завершує навчання в університеті, вся набута ним система знання застаріває. Як орієнтуватися в цій ситуації?

Найбільш перспективним підходом може бути так звана концептуальна історія, або «Conceptual History» – історія понять. Існує дві конкуруючі школи – німецька класична та кембріджська, які вивчають між собою, що саме являє собою історія понять. Однак можна сказати, що історія понять – це нова лінгвістична методологія, і її можна використовувати щодо такої субдисципліни, як історіографія.

Історіографія, як термін і система, пройшла певні етапи. Початок формування концептуального апарату історіографії, як і самої історичної науки, припадає на добу модерна, тобто на добу Просвітництва, коли входять до вжитку такі поняття, як розвиток, революція, держава, цивілізація, культура, романтизм. Ця доба дає нові терміни і концепти – народний дух, дух народів, національність і т. ін. Позитивізм також привносить нові терміни – суспільство, методологія, факт. Марксизм збагачує концептуальний апарат як історії, так і історіографії, з'являються такі терміни, як клас, класова боротьба, матеріалістичне розуміння історії і т. ін.

Історіографія як субдисципліна формується на зламі XIX – XX ст., проте її відродження, точніше її друге народження припадає на 60 – 80-ті роки XX ст. Загальновідомо, що ці роки – період глибокої кризи радянської історичної науки. І саме історіографія, як це не парадоксально звучить, саме історіографія як дисципліна, наукова, дослідницька сфера і навчальна дисципліна слугувала в роки «застою», глибокої ідеологічної кризи радянської історичної науки своєрідним містком між радянською і західною наукою. Саме через історіографію до вжитку істориків приходять такі поняття із західної філософії, соціології та наукознавства, як парадигма, криза науки, наукова школа, етос науки і т. ін. Ситуація змінюється в 90-ті роки, коли під впливом культурної і соціальної антропології мікроісторії до вжитку істориків входять

нові поняття – ідентичність, ментальність, історична свідомість і т. ін. У 1990-ті рр. українська історична наука пережила справжню революцію понять: мова іде про заміну, заміщення марксистської ідеології на національно орієнтовану лексику. Наприклад Визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького стала називатися Національною революцією XVII ст., Велика Жовтнева соціалістична революція – Національно-демократичною революцією 1917 – 1921 рр. Колективізація, Голодомор, Велика вітчизняна війна, Друга світова війна – також є приклади цього явища. Слід відзначити, що в буремні 90-ті – на початку 2000-х рр. до лексикону українського історика входять і постмодерністські концепції, нова лексика – гранднатив, мультикультуралізм, дискурс, дискурс-аналіз, орієнталізм, постколоніальні студії і багато іншого. Водночас за останнє десятиліття до свідомості сучасного історика входять такі нові категорії, як, наприклад, герменевтика. Щодо нових концептів, то серед них можна назвати міждисциплінарність, матеріальний поворот, історична пам'ять, місця пам'яті. Отже, мова іде про те, що за сучасних умов витворюється новий концептуальний образ історіографії.

У в моїй книзі я подаю 35 базових понять історіографії, котрі структуровані у п'ятьох розділах, відповідно представляю й класичний термінологічний апарат, наукознавчі поняття, культурологічні концепти, концепти постмодернізму і неоромантизму або постнеокласичної науки. Загалом, якщо коротко, то сенс моєї роботи зводиться до того, що аналіз, тобто запропонований мною підхід з точки зору лінгвістичної методології, дає уявлення про розвиток, сенс і значення історіографії в сучасних умовах. Це означає, що спочатку ми сприймали історіографію просто як акт історичного письма, написання історії. Потім цей образ трансформувався через систему понять до розуміння історіографії як спеціальної історичної дисципліни. А в нинішніх умовах сенс і значення історіографії розширюється до розуміння історіографії як теорії та історії історичної науки, себто ядра історичної науки. Ці новації, дуже популярні на заході, там щорічно проводяться конференції істориків понять. Тобто, це вже є абсолютно нормальна практика.

Якщо інтерпретувати усі ці нові підходи до наших сюжетів, до біографістики, то слід сказати, що жанр біографістики в історії представлений також низкою концептів. Сьогодні вже говорили про традиційний для українських практик термін біографістика. Але є

і такі аналоги, як біографізм, персоналізна історія, біографіка (термін 1920-х років, який тоді не прижився серед істориків), нова біографічна історія і такі концепти, як біоісторіографія, інтелектуальна біографія тощо.

Тепер я хочу детальніше зупинитися на проблемі біоісторіографії та інтелектуальної біографії як жанру дисертаційного дослідження. Як відомо, біографічний жанр має певну генеалогію, починаючи від античної традиції від Плутарха через християнську агіографічну літературу до життєписів різновидів Ренесансу і до біографічного розмаїття вже доби Модерну. Термін біоісторіографія достатньо відомий, але він виникає, поширюється в практиках десь у 1970 – 1980-ті роки минулого століття. Популяризатором цього терміну, першими, хто став його широко вживати, були російський професор Єфименко та одеська дослідниця, професор Попова.

Біоісторіографія являє собою біографічний метод у вивченні історії, історії науки. Причина поширення цього терміну пов'язана з загальною антропологізацією, тобто пануванням антропоцентризму в свідомості істориків 80-90-х рр. ХХ століття. Біографічний жанр був не таким популярним за радянських часів, він набув популярності саме в цей період, і треба сказати, що завдяки аналізу дисертаційних досліджень можна визначити певні типи біоісторіографії.

Я довгі роки працювала експертом ВАКу і у мене, відповідно, накопичилось багато дисертаційних сюжетів. Можна виокремити принаймні 7 типів біоісторіографій, які зустрічаються у дисертаційних дослідженнях: біоісторіографія з точки зору соціокультурного життя; з точки зору історії наукових інституцій і галузей знання; з точки зору історії наукових шкіл; з точки зору окремих аспектів діяльності історика; під кутом зору вивчення окремих проблем біографії; біографія вченого в контексті ідеологічного напрямку; традиційний вимір біоісторіографії як суто наукової біографії історика.

Щодо самого жанру біоісторіографії, то її сенс зводиться до вивчення життя та діяльності історика або життєвого шляху та наукової діяльності в різних аспектах і контекстах. Сам концепт біоісторіографія має жорсткі предметно-дисциплінарні рамки, тобто використовується в межах історії науки або історії конкретно історичної науки і несе в собі позитивістські цінності, тобто головним у таких дослідженнях з біоісторіографії є пошук нових джерел, фактів біографій, аналіз окремих аспектів діяльності або суто наукової

біографії. Для цих робіт властива шаблонність і стереотипічність мислення, що добре видно з дисертацій. У дисертаціях з жанру біоісторіографій, як правило, відсутня рефлексія авторів і наукових керівників щодо самого жанру біографістики і історіографії. Тому мені здається, що на часі нові підходи, нові моделі біографічних досліджень істориків за допомогою такого конструкту, такого концепту, як інтелектуальна біографія.

В чому різниця? Що це таке? Я знаю, що навколо цього терміну йде певна полеміка, дискутують, чи доцільно взагалі використовувати поняття інтелектуальна біографія. Це дуже поширено на заході, а щодо українських контекстів, то іще на початку 1990-х Ярослав Грицак підготував дуже симпатичний нарис інтелектуальної біографії Івана-Лесика Рудницького, тобто цей термін побутує в працях сучасних істориків.

Але все ж таки, що являє собою концепт «інтелектуальна біографія»? Якщо просто сказати, то це біографічний підхід у межах культурно-інтелектуальної історії. Що це таке? Справа в тім, що інтелектуальна біографія – не лінія життя, яка має початок, середину і кінець, це не теологічний, спрямований шлях людини, історика по життю, кожна людина, в тому числі і історик, має чимало біографій, тобто свою ментальну, особистісну, психологічну, економічну, політичну, професійну, приватну, зовнішню і таке інше, тобто кожна людина має численні біографії. Інтелектуальна біографія – це не лінія життя, а це скорше культурний простір, де відбувається соціальна зміна ролей людини, в тому числі історика, тобто інтелектуальна біографія – це простір, де переміщуються різні соціальні сфери буття присутності людини, індивідуальності, і чим ширше цей простір приватного, професійного, культурного, індивідуального, ментального в житті людини, тим успішнішими є життя і творчість, якщо це творча особистість, інтелектуал.

В спеціальній літературі пропонується багато моделей, як саме писати цю інтелектуальну біографію – згадаю Джованні Леві, Дональда Уокера і т. ін. Російський дослідник Нейман запропонував свою модель інтелектуальної біографії економіста, яка містить чотири основних компоненти: перший – ментальна історія автора, тобто біографія особистості; другий – це професійна біографія входження науковця в наукове середовище, соціалізація його професійної діяльності, або діяльність в інших сферах, наприклад публіциста,

державного, політичного діяча, організатора, фундатора наукової школи; третя складова, яку пропонує Нейман, – це соціокультурна біографія або ситуаційна біографія, тобто біографія культурного середовища, у якому формується та існує інтелектуал (мова іде про економічні, культурні й політичні характеристики, виміри епохи); і четверта складова – бібліографічна біографія, яка аналізує праці автора, історію написання, методологію дослідження, джерельну базу, понятійний апарат, міждисциплінарні зв'язки, еволюцію ідей, принципів, тобто те, що ми назвали б науковою біографією.

Якщо запропонувати свою модель, спираючись на Неймана, Леві, Уокера, то можна визначити п'ять її складових: перша – це дійсно біографія особистості, особистість складає саме ядро будь-якої біографії, мова йде про походження, генеалогію, родину, освіту, вчителів, вплив і характер інтересів; друга – це біографія оточення входження до наукової корпорації, взаємини між корпорантами, суперництво, конкуренція, співпраця, спілкування таке інше; третя – це саме інтелектуальна, професійна діяльність, продукування ідей, методів, концепцій (у Рендала Колінза є визначення основних етапів кар'єри інтелектуала: перший крок – це перша публікація, перша стаття, другий – це п'ять років перебування в певній корпоративній групі, коли йде накопичення публікацій, третій – це входження вже в ядерну групу, тобто організаційне ядро інтелектуального співтовариства, четвертий – це лідерство в ядерній групі, в корпоративній еліті; п'ятий – це період кризи, спаду в кар'єрі будь-якого науковця, інтелектуала); четверта складова – біографія епохи, стан духовності, культури, інтелектуальний масштаб епохи, місце дослідника у професійній сфері, науці і таке інше; п'ята складова – те, чого немає в Неймана і інших – це саме історіографічна або літературна біографія, тобто ідеться про рецепцію творчості історика як за часів його життя, так і пізніше.

Отже, інтелектуальна біографія розкриває більш детально механізми творчості науковця, мотивацію професійної діяльності, логіку кар'єри, рецепцію його творчості сучасниками і наступниками, визначає місце науковця-інтелектуала у певній науковій сфері, внесок історика-інтелектуала в науку, сферу його інтересів. До речі, тут постає і проблема істориків «другого ряду», інтелектуальна біографія відбиває в кінцевому розрахунку все ж таки стан науки певного періоду, і завдання, які стоять перед здобувачами наукових ступенів,

полягає мабуть у тому, що слід вибрати якісь вагомні складові наукової біографії чи в цілому інтелектуальної біографії. І тут два слова щодо аксіології сучасного дисертаційного дослідження. Вважається, що автор сам формулює проблему, а не бере її з джерела, і сенс наукової новизни полягає не у відшукуванні нових джерел і не стільки в конструюванні нового знання, стільки в інтерпретаціях нових методів і підходів.

Не пошуки істини, навіть об'єктивної, єдиної істини немає, а все ж таки зараз ідеалом є розмаїття підходів, розмаїття думок та інтерпретацій. Тому мені здається, що присутність у сучасних дисертаціях посилянь на історизм, об'єктивність, всебічність – це марксистські штампи, мені здається, що рубрики наукова новизна або методологія дослідження повинні містити аналіз поняттєвого апарату, яким оперує дослідник, здобувач наукового ступеня. Тобто, там перш за все треба прояснити, які терміни, які поняття вживаються, який сенс вони несуть, що вони означають. У такому разі методологією дослідження виступають саме лінгвістичні підходи, лінгвістичне методологія, тобто головне все ж таки це поняття і методи, аналіз поняттєвого методологічного апарату дослідження, ось чому так потрібна концептуальна історія.

*ГОМАН
ЮРІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ,
доктор історичних наук,
заступник декана історичного
факультету Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка,
член Наукової-методичної
комісії з історії Міністерства
освіти і науки України*

ДИСКУСІЇ ПРО РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРІЇ: МІЖ НАУКОЮ ТА ПОЛІТИКОЮ

Доброго дня, шановні колеги. Дуже емкі доповіді вже прозвучали, в яких Олександр Петрович, Олександр Микитович, Ірина Іванівна підняли теоретичну складову проблеми біографістики. Я хотів би акцентувати увагу на проблемі дослідження особи під кутом зору того, як певна людина впливає позитивно чи негативно на суспільний чи технічний прогрес, стимулює чи гальмує його.

Звичайно, я не зроблю відкриття, якщо скажу, що історія – це наука, яка вивчає минуле людства і людини, зокрема і те, що ця людина створила в матеріальному, духовному планах. Відповідно історичний процес відбиває не лише розвиток людини в її багатогранній практичній діяльності, але також і те, що людина про себе написала.

Загалом мої наукові інтереси більше стосуються Стародавності та Середньовіччя, але звичайно не можна залишити осторонь сучасності та визначення ролі тих людей, які відіграли видатну роль у нашому житті.

Дуже важко визначити, яку ж роль відіграла певна конкретна особистість, чим вона пришвидшила прогрес, винайшла щось нове те, що потім призвело до якогось гармонійного розвитку людства в цілому. Як упродовж історії змінювалися у людства погляди на цю проблему? Візьмемо, наприклад, епоху Стародавності. Мислителі стародавніх

Греції, Єгипту, Китаю були солідарними у тому, що людина не може впливати на хід історичного процесу і не відіграє значної ролі у ньому. Навіть боги, яких боялися, вшановували тощо, також не рухали історичний процес. Є закон, закон справедливості, часто абстрактне якесь поняття, яке вирішує цю проблему. Щодо людини, то вона рухається в якомусь невизначеному навіть богами напрямку.

Можна навести приклад Олександра Македонського. Його біографії тогочасні і трошки пізніше римські, грецькі, чітко розділяються на дві частини: одні висвітлюють його діяння і постать вкрай позитивно, інші навпаки – негативно. Але майже ніхто не зазначає, що він відіграв якусь ключову роль в історії, навіть при тому, що Олександр Македонському довелося, будемо говорити сучасною мовою, провести таку піар кампанію, аби прирівняти себе до бога, назвати себе божеством, чи принаймні організувати, щоб оракул Єгипту висловився про нього саме таким чином.

І в епоху Середньовіччя ситуація кардинально не змінилася – людина не стає суб'єктом історії, вона не стає тим, хто може індивідуально вплинути на щось. Але тут є конкретизація відносно того, хто може впливати. Може Бог і в християнській, і в мусульманській ідеології. Бог визначає все, але тут допускається певна така можливість для людини. Все ж таки людина не є просто гвинтиком, чи просто таким попелом, як це було в період Стародавності. Людина є інструментом Бога, через якого він може і здійснює якусь творчу діяльність в суспільстві, в планетарному масштабі і так далі. Така ідеологія була поширена досить довго. Ми її і зараз можемо побачити в релігійній філософії, і не тільки.

Також треба сказати, що певні зміни відбуваються в епоху нового раннього модерного часу, коли не відкидалася ідея, що людина в решті-решт не є творцем історії. Але надалі у творах багатьох дослідників можемо вже знайти ідеї відносно того, хто впливає на історію, як описати історичний процес тощо.

В даному контексті можна сказати, що в умовах виникнення і розвитку абсолютизму формується ідеологія, відповідно до якої людина може вплинути на історичний процес. Але не кожна людина, а лише монарх – людина благородної крові. Це, знову ж таки, витікає із середньовічної доктрини про божественне втручання, де тільки Бог дає таку можливість людині, але божественне провидіння передається тільки через благородну кров. Це призводить до ідеї, яку

можна за словами німецького історика XIX ст. Філіпсона озвучити так: «20 мільйонів французів були лише нулями при величезній одиниці в особі Людовіка XIV».

З приходом нових економічних новацій, що призвели до руйнацій, занепаду і кризи феодальних відносин, а також відкриття нових територій унаслідок Великих географічних відкриттів та освоєння цих територій, почали визрівати думки про те, що монарх не є одним із провідників людської діяльності. За цих умов формується ідеологія багатогранності, коли на зміну одному монарху як суб'єкту історії, який впливає на хід історії, історичного процесу приходять розуміння того, що і не тільки монарх може щось змінювати. Хто ж тоді може? Мислителі XVIII ст. називають таких людей мудрецами – ідеться про уявних мудреців та реальних мудреців, до яких відносять історичних діячів на зразок Ісуса Христа, Мойсея, Моххамеда та ін. Уявними мудрецами називають людей, які в реальному житті здійснили законотворчі акти, що вплинули на хід історії. Тобто юристи, які створили закони, були здатні змінювати суспільство на краще. Щоправда поряд з цим існують думки про людей, я б назвав їх авантюрою вдачі, які заявили про себе тим, що взяли активну участь у колонізаційних процесах в Америці, Індії і так далі. Нерідко автори біографій подають своїх героїв – колонізаторів як великих людей, адже вони своєю діяльністю сприяли прогресу, тому що принесли європейську цивілізацію «дикунам».

Кінець XVIII ст. приніс колосальні зміни в Європі, які були викликані французькою революцією. Всі ці події призвели до розчарування в людині і відтак у дослідженнях запанувала думка про те, що людина сама по собі нічого не варта. Тобто фактично знову відбулося повернення до ідей Стародавності, хоча і не в повній мірі. Повернення відбулося в тому ракурсі, що історію можна змінювати, творити, писати, підлаштовувати під себе. Фактично дослідники кінця XVIII – початку XIX ст., особливо французькі, вважали, що історія – це як пластилін чи глина, з якої можна ліпити що хочеш, хоч горщик. А хто це робить, хто це ліпить? Не окрема людина. Це ліпить його величність третій стан, тобто велика маса людей, сукупність ділових людей тощо.

Вплив суспільно-політичних процесів на початку XIX ст. знову таки змінює ідеологію дослідників, настає певне розчарування і наукова свідомість починає знову допускати, що окрема людина може

грати величезну роль в історичному процесі. ХІХ ст. внесло величезну кількість ідей, що поглибили і розробили все те, що було напрацьовано раніше. Визнавалося, в принципі, що людина може змінювати світ, хоча критерії відбору людей, які це можуть зробити, в кожного дослідника були свої. Одні вважали, що це люди, які вплинули на історичний процес. Видатними та геніальними, як правило, називали політиків. Але на кінець ХІХ – початок ХХ століть до числа таких відносять вже людей далеких від політики, що також було пов'язано з розчаруванням в політиці. Зокрема обґрунтовується ідея, що змінюють світ не політики, не державні діячі, а діячі культури, музиканти, композитори, художники тощо. В цілому ХІХ ст. привело до закладення теоретичних основ пошуків і в принципі окреслило напрямки дискусії щодо ролі особи в історії. Тут намітилися два напрямки. Героїчний напрямок заклав та почав розробляти теоретично Томас Карлейль у своїй праці «Герої та героїчне в історії». Щодо другого напрямку, то тут виділити якогось окремого фундатора не можна. Це так званий фаталістичний напрямок. Окрему позицію, на яку Ірина Іванівна звертала увагу, зайняли марксистки. Григорій Плеханов у своїй розвідці про роль особи в історії зазначив, що в принципі людина сама по собі не змінює історію. Вона не настільки потужна, щоб щось змінити. Змінюють історію розвиток продуктивних сил, виробничі відносини. Такий універсалізм марксизму був пов'язаний з тим, що оці виробничі сили, продуктивні сили формують обставини, а от обставини реалізовувати повинна конкретна людина, і в цьому контексті виникає поєднання.

Цю марксистську позицію можна часто помітити в наших сучасних біографічних дослідженнях. Наприклад, у поширених тезах – «народ творіння своєї епохи» (чи то ж «народ і творець своєї епохи?»), «особливо яскрава сила народу виступає в діянні великих історичних особистостей», «протягом усього життя людства, ми бачимо зв'язок особистості та історії, їх вплив один на одного, їхню взаємодію», «при цьому поява даної категорії особистостей викликається певними історичними умовами, які підготовляються діяльністю мас та історичними потребами» тощо.

Можна продовжувати ці тези, адже вони залишаються в нашій свідомості і впливають на наші дослідження і інтерпретації. Відтак, і це, чесно кажучи, моє суб'єктивне враження, багато наших досліджень рухаються у цьому напрямку. Ми аналізуємо людину, ми вивчаємо її біографію, ми говоримо про якісь аспекти її діяльності,

але, як правило, висновком це майже не закінчується. Який загальний історичний вплив, конкретний історичний вплив на суспільство, на державу, на територію, на культурні процеси ця постать справила? Не завжди такий висновок є завершеним і в цьому плані мені здається є проблема. Тож кому ми залишаємо робити ці висновки?

Стосовно понятійного апарату, я повністю згоден з Іриною Іванівною. Треба дуже багато чого переробляти, передивлятися тому, що дуже часто хоча ці поняття існують давно (наприклад, поняття рядової особистості, поняття історичної особистості, поняття видатної особистості), все ж залишається купа питань. Філософія твердить, що видатна особистість є суб'єктом в історії і впливає на хід історичного процесу, рядова – це пересічний мешканець, пересічний громадянин, він на хід історії не впливає. А історична постать? Кого слід вважати історичною постаттю? Як правило, ми такі постаті найбільше досліджуємо. Історична особа, як би воно не звучало в принципі з моїх уст якимось, можливо примітивно, але історична особа – це особа, відомості про яку зафіксовано в історичних текстах, про яку згадали, яку запам'ятали. Тут, наприклад, можна згадати Герострата. Давайте будемо досліджувати біографію Герострата і покажемо його вплив на хід історичного процесу, а він відомий лише тим, що з якогось такого діла спалив одне із чудес світу. Або можна назвати відомого всім нам фараона Тутанхамона. Об'єктивно він відомий лише тим, що збереглася колосальна його гробниця, поховання, купа золота, його зображення і так далі. В чому він відрізняється від своїх попередників? Якщо узяти Ехнатона, то звичайно вплив його на розвиток Єгипту, і не тільки Єгипту, був набагато більший. Але царювання Ехнатона джерельно менш забезпечене інформацією. Передусім це сталося тому, що цю інформацію і нищили, і фальсифікували тощо. Чи, наприклад, той самий Тутанхамон. Чи можна його вважати таким, що вплинув і змінив розвиток Єгипту? Він 10 років правив в юному віці з 9 до 20 років, і загинув, будемо говорити, в автомобільній катастрофі – впав із колісниці на полюванні. Ось і усе. Тому, в принципі, його можна назвати історичною особою, але чи можна говорити про якість його значення в історичному процесі? Навряд чи.

Можна погодитися з тим, що вже так багато напрацьовано щодо біографістики в теоретичному плані, у філософській науці, в історичній науці тощо, що зараз подібні дослідження, особливо

в західних країнах, сприймаються як міждисциплінарні. І це мені здається досить правильно, хоча, як на мій погляд, ми тут відстаємо певною мірою. Іще в середині ХХ ст. виникли нові напрямки знання, які уже переростають в науки. Такі, наприклад, як історична психологія, психоісторія, мікроісторія тощо. Це дозволяє більш широко розглянути персону. І щодо цього слушні були зауваження Ірини Іванівни про типи дослідження біографії особистості. Як, скажімо, можна визначити вплив Аристотеля на формування особи Олександра Македонського? Наскільки цей вплив позначився на прийнятті ним рішень? Загалом можна сказати, що історики Античності погоджуються з тим, що Аристотель вплинув на Олександра не в плані якихось конкретних дій, а в плані того, що він його познайомив зі своєю філософією, зі своєю метафізикою. Притому сам Аристотель в цей період формувався як мислитель і філософ. Тож Олександр виявився не закритою, а відкритою системою, готовою до критичного мислення. Він не зупинився на підході до варварів, як думали греки про інші народи, чи перси стосовно самих греків і інших – ми є цивілізацією, а вони є варварами. Якби Олександр мислив як його батько, навряд чи сформувалася б імперія не в плані політичному, а в плані величезного культурного простору. Деякі західні дослідники говорять про те, що якби не було Олександра, можливо проповідь християнства не була б настільки успішною в тогочасному світі, бо вона потонула би у міжетнічних, як говорив Олександр Микитович, рамках і не сталося б синтезу.

Кого ж слід вважати видатною особистістю? Це свідомо людина, людина яка діє. Але ці якості можна приписати і історичній особистості, і тут мені здається дуже важливий такий момент, особливо якщо брати політичне життя, який можна назвати просто українським словом мудрість, тобто вміння передбачати наслідки своєї діяльності, вносити корективи, якщо політик, чи не тільки політик, якийсь діяч, який не просто діє, а діє свідомо в масштабах великого суспільства, держави, території та цивілізації. Якщо він передбачає наслідки своєї діяльності, то він може впливати на свою дію і в решті-решт він може завоювати суспільно-політичне визнання.

Визначення видатної особистості полягає у тому, що видатна особистість – це людина, яка впливає на хід історичного процесу. Це людина, яка історична звичайно особистість, але яка отримала потім в наступних поколіннях історично позитивну оцінку. А відповідно до

цього виникає і напрошується теза, можливо, вузько корпоративна, чи можуть наприклад політики чи сучасна якась публіцистика реально оцінити роль конкретної сучасної людини на хід історичного процесу. Наприклад, Горбачов: чи можна оцінити його діяльність і визначити, що він вплинув на історичний процес? По-перше, ця людина іще живе; по-друге, оцінки його діяльності нині надзвичайно різнобічні. Тут політика не має втручатися у ці дослідження. Це треба залишити історикам, ну і професійним вченим, які будуть використовувати методику не тільки історичної науки, а тієї ж самої психології та інших дотичних гуманітарних наук. Дякую за увагу.

*ЛЕВИТАС
ФЕЛІКС ЛЬВОВИЧ,
доктор історичних наук,
професор,
завідувач кафедри методики
суспільно-гуманітарної
освіти та виховання
Інституту післядипломної
педагогічної освіти
Київського університету
імені Б. Грінченка*

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ БІОГРАФІЇ КОНТРАВЕРСІЙНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ПОСТАТІ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ»

Тема мого виступу не досить вдячна, оскільки вже у самій тезі закладена певна подразливість, і тому мені важко буде когось у чомусь переконати. Я просто хочу висловити низку своїх міркувань з цього приводу. Моя доповідь не стосується джерелознавчої історії, а більш методики викладання. Але майбутнім студентам – історикам цікаво знати, як подаються і вивчаються контраверсійні історичні образи та персоналії.

Професор Олександр Удод розпочав свій виступ з поради історикам не давати політикам писати історію. Це дуже цікаво, тому що буквально кілька тижнів тому я записав за Леонідом Кравчуком його тезу: «Перше: шановні історики, будьте толерантні у викладанні і вивченні історії! І друге: женіть, женіть, женіть з історії політиків!». На деяких таких центробіжних курсах досить цікаво підходити до вивчення контраверсійних постатей.

Питання полягає у тому, що фактично сьогодні прекрасно висвітлювали проблему, що епоха без особистості, особи і біографії неможлива, як неможлива біографія людини, історичної постаті без епохи. Тому ми знаходимось у дещо такій складній ситуації, коли відбуваються досить серйозні, потужні трансформації історичної

науки і, безумовно, ці трансформації впливають на вивчення особистості, вивчення історичних персоналій, історичних біографій та різноманітні їх інтерпретації.

Про інтерпретації. Згадую слова відомого українського історика Володимира Косика, який зауважив, що історія є там, де є джерела. Де немає джерел – це все публіцистика. Погоджуємося ми чи не погоджуємося з цією думкою, але вона вкрай слухна щодо вивчення біографій історичних персоналій, і тим більше контраверсійних. Безумовно, на історичну пам'ять, на історію і на викладання є досить серйозний ідеологічний тиск і він, до певної міри, кореспондується з тим, яка політична погода, який політичний клімат сьогодні в країні. І тому, скажімо, за останні двадцять років не так просто визначити роль тієї чи іншої персоналії в історії.

Наведу також цікавий роздум академіка Ігоря Юхновського з вступної частини до книги «В. В. Щербицький». Ігор Рафаїлович пропонує історикам бути толерантними до всіх – і до діячів радянської епохи, і до діячів національно-визвольного руху. Він засуджує будь-які суди історії тому, що історія вже відбулась. Її треба сприймати такою, якою вона була. І в певній мірі тут є логіка, тому що наша суспільна історична пам'ять сьогодні є різною. По-перше, є різна національна пам'ять. По-друге, є регіональна, колективна пам'ять. І такі різні пам'яті, звичайно, не дають сьогодні можливості історії сформуванню певний консенсус у поглядах на історичні персоналії. А, можливо, це і не потрібно.

Звичайно необхідно вивчати історичний образ, історичну персоналію такою, якою вона була. І ще один такий цікавий момент: я звернув увагу на працю І. О. Іванцова «Стародавній Київ», видану Київським університетом у 1941 році. Передмову до цієї книги писав видатний український історик Михайло Брайчевський, який із 1970-х рр. звертається до істориків, і я вважаю ці його слова досить актуальними і сьогодні. Звертається із таким певним роздумом про те, що історик не повинен воювати з політичними діячами минулого. Не повинен воювати по одній причині – тому, що вони не можуть дати задачі, вони не можуть постояти за себе і відповісти. А воювати з тими, хто давно пішов з цього світу – це не кращий варіант. І друге, історики не повинні воювати з назвами вулиць, історики не повинні воювати з пам'ятниками і так далі і тому подібне. Це досить цікаві роздуми для всіх тому, що інструментарій, який є в наших руках, він може виховувати досить позитивні і гуманістичні цінності. І в той

же час, той же інструментарій може виховувати у людей такі речі, які в узагальнюючому сенсі дають тільки деструкцію.

Важко собі уявити молоду людину, якщо вона пам'ятає викладача, який говорив одне, а через рік інше, через третій рік – третє. Також важко зрозуміти тих науковців, які за останні двадцять років не менше ніж п'ять разів міняли свої погляди і концепції. Особливо це проглядається у шкільних підручниках. Тому історична пам'ять і історична особистість дуже тісно пов'язані, і сьогодні у нашому суспільстві є люди, які були безпосередніми свідками історичних подій і явищ. Вони пам'ятають ту чи іншу історичну персоналію, його образ, його справи. І, звичайно, можна інакше це подавати, але потрібно буде в певній мірі «підрихтовувати» історію персоналії.

Як вони відбуваються, ці «рихтовки»? Це – гіперболізація одних історичних образів, це також замовчування якихось подій із їх життя. Це і надумані факти. Ясна річ, така «рихтовка» не створює конструктиву, а навпаки.

Хочу навести маленький приклад. Я працював в архіві і знайшов статтю у журналі 1899 р. «Методика викладання Біблії». Автор – один англійський професор (це перекладна стаття журналу «Восток»), який як раз пише, які повинні бути підходи, аби розібратися правий чи не правий історик. На його думку, треба зрозуміти: перше, хто такий автор, коротка біографічна довідка про цього автора. Друге, наскільки він морально виважений, наскільки він є особистість, наскільки він є гуманіст, наскільки він сприймає суспільство і суспільство сприймає його. Третє, якими джерелами він послуговується, коли готує свої історичні праці. І четверте, який мотив написання тієї чи іншої історичної праці.

Як я уже зазначав, історія – це передусім джерела. Звичайно, дуже класно і цікаво дивитись різноманітні інтерпретації, тим більше, що сьогодні це дуже цікавий модерний напрям – інтерпретації історії, але досить важко сперечатися з джерелами, тим більше, що по будь-якій глобальній темі їх можна брати чимало і вводити у науковий обіг. Але дійсно, щодо змісту джерел, то тут можуть бути сьогодні різні погляди і різні підходи.

Я багато років займаюся історією Другої світової і Великої вітчизняної війни і можу сказати, що напрацьована тут колосальна джерельна база, яка певною мірою дає можливість висловити свої міркування з приводу того чи іншого образу, тієї чи іншої події. Я не змушую

повірити в ті ідеї, які я висловлюю, але для мене завдяки накопиченій за тридцять років джерельної бази з історії Великої вітчизняної війни деякі речі є сьогодні однозначними. Однозначно для мене не існує сьогодні проблеми Другої світової чи Великої вітчизняної війни, адже це логічно пов'язані між собою дві речі. По-друге, для мене не існує таких вульгарних чи цинічних оцінок, що перемога нічого не дала. Тому, що напрацьовані мною документи показують (і їх величезна кількість: це не тільки українські, це російські архіви, багато іноземних джерел), якими були плани нацистської Німеччини щодо України. Що планувалось на цій території, як знищувались на території України вісім з половиною мільйонів населення, що таке був нацистський «новий порядок», як він здійснювався. Тому роль перемоги для мене зрозуміла. Якщо ще раз послатися на останній виступ Леоніда Кравчука, перемога – є вічна цінність.

Тим більше, що дивує – у нас є сьогодні досить серйозна нормативно-правова база для вивчення такої досить подразливої теми, як Друга світова і Велика вітчизняна війна. У нас є Закон «Про увіковічення пам'яті», він сьогодні має вже четверту чи п'яту редакцію, але він є діючим законом. У нас є цілий пакет документів, прийнятий на рівні Верховної Ради, Президента України, Кабінету міністрів, які говорять про 70-ти річчя визволення Києва і України і Перемоги у Великій вітчизняній війні.

Я знаю, що є різні оцінки, різні підходи. На жаль, наша молодь сьогодні живе під тиском на їх свідомість різноманітних ТВ-впливів – шоу, телевізійних серіалів тощо. Тож, професор Олександр Удод мав рацію, коли говорив, що, на жаль, всі ці медійні тиски на історичну пам'ять, вони не мають досить серйозних і ґрунтовних історичних оцінок тому, що запрошені на ефірі до студії виконують певні замовлення і, як правило, представлені тільки одні оцінки і концепції, і одні погляди. Такі речі також досить серйозно шкодять формуванню світогляду сучасної людини, не сприяють встановленню консенсусу в українському суспільстві. Тому для мене, однозначно, висока роль полководців України в Другій світовій війні – Тимошенко, Москаленко, Рибалка, Ілляшенко, Ковпака, Черняхівського.

Між іншим, я зараз пишу розділ про І. Черняхівського у нову монографію. Так от, тим, хто вважає, що перемагали тільки великою кров'ю і закидали нацистів тілами солдат, можу сказати, що талант І. Черняхівського був унікальним. Як правило, І. Черняхівський

здобув найважливіші свої перемоги над нацистами – керівниками вермахту, коли його бійці знаходились в чисельній меншості. А видатний український полководець для багатьох залишається зразком військового таланту, мужності і такого унікального українського духу. Не кожен полководець знаходив час ходити в госпіталі, зустрічатись з пораненими бійцями і командирами, говорити про Україну та її майбутнє, про визволення і про перемогу.

Чомусь сьогодні при оцінках Другої світової війни, при оцінках персоналій відійшли в сторону такі речі, як твори Олеся Гончара чи щоденники Олександра Довженка, які чомусь використовуються вибірково. А треба подивитись і подати все, що там написано: і суперечливе, і емоційне і досить пам'ятне. От я собі виписав таку прекрасну довженківську цитату, роздум. А що таке Довженко про війну? Це шевченківська, фактично, оцінка війни. От Довженко пише: «За що ми сьогодні б'ємось? Ми б'ємось за те, що є самим цінним. Ми б'ємось за Україну». І такі речі вони теж повинні бути сьогодні присутні. А не тільки те, що сьогодні подається дуже часто радикально.

Що мене найбільше хвилює, це члени Національної спілки журналістів, значна частина молодих людей, які прийшли на телевізійний ефір. Вони взагалі не в темі. Вони ніколи цим не займались, вони щось десь почули, побачили, вони це надрукували, вони це передали в ефір.

Тому ставлення до людини повинно бути таким, якою вона була в історії. Це не наша роль судити історію, судити історичний образ. Ну як їх можна судити? От уявіть собі, якщо прослідкувати логіку середини двохтисячних років, от скажімо так: переді мною лежить два історичних джерела. Це біографії. Одна біографія партизанського командира і друга біографія партизанського командира. В одній біографії написано: активний діяч радянської влади на Україні, член сталінської трійки, секретар обласного комітету партії, керівник радянського партизанського руху. З точки зору логіки середини двохтисячних років це негатив. А що в позитиві? Біографія іншого командира: навчався в Абвер школі, один із командирів підрозділів «Бранденбург 800». Не треба пояснювати цій шановній аудиторії, що «Бранденбург 800» – це розвідний підрозділ. Третє – це поліцейський підрозділ в Білорусії. Тому треба бути чесним і об'єктивним і ставитись до історії так, як колись вчив М. Карамзін, кажучи, що історія – це є священна книга. Пройде час і люди обов'язково звернуться до неї. Тому ставитись до цієї священної книги треба з пієтетом.

*КОСТИЛЄВА
СВІТЛАНА ОЛЕКСАНДРІВНА
доктор історичних наук,
професор,
завідувач кафедри історії
ФСП НТУУ «КПІ»*

ВИКОРИСТАННЯ БІОГРАФІЧНИХ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУКАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТА

Як відомо, історія пишеться про людей і для людей, тож антропологічний підхід в ній наразі є загальноновизнаний. Звідси випливає підвищений інтерес до вивчення і осмислення життя окремих історичних постатей.

Хоча біографічний жанр історіописання народився понад два тисячоліття тому у давній Греції, за останній час він зазнав суттєвих змін. На зміну повчальній «історії героїв» прийшов інтерес до історії особистості та мікроісторії – того, що наразі називають «малими життєвими світами», де кожна біографія має розглядатися як вияв неповторного, як призма, через яку переломлюються соціальні мікропроцеси та миттєві тенденції й унікальний життєвий досвід індивіда, його внутрішнє самовідчуття і стиль поведінки (*habitus*), що підштовхують до саме такого, а не інакшого життєвого вибору.

Тож характерною особливістю біографіки нашої доби є те, що зростає інтерес не лише до першої «шеренги» найбільш відомих діячів національних пантеонів, а й до пересічних людей – учасників і свідків історичних подій. У соціальній історії в її сучасному, «новому» розумінні знаходиться також місце для пращурів кожної

людини, її родоводу. Життєвий досвід кожної особистості постає нині у суспільній свідомості як унікальний. В результаті у біографічному знанні відчутно зростає спрямування, пов'язане з індивідуальними, приватними, родинними зацікавленнями.

Відтак сама проблематика біографістики зазнала за останні часи відчутних змін. Це напряму пов'язане з глибинними процесами, що відбуваються в інтелектуальному та духовному житті суспільства, у самоусвідомленні особи в сучасному українському соціумі. Інтерес громадян до життєвого шляху, звершень, індивідуальних людських рис як відомих діячів минулого, так і рядових учасників історичних подій, до власних коренів і родинної історії, а з ним – і популярність біографічних публікацій в Україні, як і в усьому світі, помітно зростають.

Відповідно до цього урізноманітнюються види і жанри історико-біографічної літератури, швидко формуються ресурси електронної біографічної інформації про людей минулих поколінь і наших сучасників. Цей процес (що розвивається, значною мірою, стихійно) не тільки приносить здобутки, але й породжує чимало невирішених проблем, природно вимагаючи посиленої уваги, глибокого наукового, професійного осмислення. Щодо викладача вишу, то перед ним постає нагальне завдання опановувати новими біографічними науково-інформаційними ресурсами і навчати цьому своїх студентів.

Спектр джерел, з яких можна черпати інформацію про біографістику, є доволі широкий. До їх числа можна віднести передусім історико-біографічні праці, біографічні словники і довідники, збірники і альманахи. Не втрачає своєї привабливості мемуаристика різних жанрів (щоденники, автобіографії, спогади). Мемуари як носії самосвідомості окремої особистості, національної пам'яті та історичної свідомості суспільства, а також як культурно-історичний феномен є сьогодні важливим джерелом історичного пізнання та об'єктом дослідження гуманітаристики. Окрему увагу слід надавати періодиці. На шпальтах сучасних часописів можна знайти чимало цікавих біографічних матеріалів, причому не рідко доволі оригінальних. Такі газети, як «Дзеркало тижня», «День», «Україна молода», «Газета по-українськи», журнали «Український тиждень», «Країна» та інші публікують масу матеріалів стосовно видатних постатей української історії, науки і культури.

Водночас кардинально змінюються й самі підходи, засоби та технологічні прийоми збирання та оприлюднення біографічної

інформації, насамперед – стислої, довідкової. Сучасні комунікативні технології надають можливість кожному громадянину бути не лише споживачем, а й співтворцем історико-біографічної інформації у «відкритих архівах», базах даних та сегментах соціальних мереж.

Для сфери біографічної інформації, яка посідає все більше місця у гуманітарному інформаційному просторі, застосування «вікі-технології» стало особливо значимим завдяки зручності оперативного доповнення та уточнення даних по персоналіях, засобам безперервної розбудови зв'язків з іншими персоналіями, подання постійно оновлюваної бібліографії з посиланнями на інші електронні ресурси. Стрімке зростання в наші дні українського сегменту «Вікіпедії» та кількості у ній персоналій померлих і живих співвітчизників свідчить про актуальність і великий запит на неї як на інформаційний ресурс. Можливо саме за нею найближчим часом буде першість у розвитку українського інформаційного простору. Проте, у цьому відчувається й елемент вимушеного використання «найкоротшого шляху», оскільки саме таким способом можна найшвидше та найлегше заповнити відчутні лакуни в українських гуманітарних електронних інформаційних ресурсах. Питання наукового рівня публікацій «Вікіпедії» усіма мовами та її україномовного сегменту також залишається відкритим. Нарешті швидко і впевнено входять у наше життя електронні інформаційні ресурси бібліотечної біографістики як державних бібліотек, так і бібліотек вищих навчальних закладів та ін.

Наразі нагромадження у довідкових виданнях (універсальних і галузевих енциклопедіях, словниках, збірниках, біобібліографічних покажчиках), а також у наукових працях різного формату, історико-літературних та історико-публіцистичних творах, а нині – й на електронних носіях біографічних матеріалів про діячів минулих поколінь і наших відомих сучасників починає усвідомлюватися науковцями як цілісний інформаційний ресурс. Це, безумовно, один із виявів утвердження в суспільстві принципово нової інформаційної парадигми, що йде на зміну традиційним уявленням доби друкованого слова. В основі останніх лежало стійке уявлення, що довідкові видання – з одного боку, й історико-біографічні та літературно-біографічні дослідження і публікації описового характеру – з іншого, сприймаються і фахівцями, і читацькою аудиторією як дві розмежовані між собою царини, які не мають підстав розглядатися в

якості єдиного інформаційного комплексу та навіть вивчалися донедавна окремо спеціалістами з різних галузей гуманітаристики.

В Україні біографістикою опікується чимало різноманітних установ. Передусім слід назвати Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – поважну науково-дослідну інституцію, справжній національний центр біографічних досліджень. Основними напрямками його діяльності є:

- розробка теоретичних та науково-методичних проблем української біографістики;

- збирання, наукове опрацювання, підготовка до видання матеріалів «Українського біографічного словника» – багатотомного енциклопедичного видання, що вміщуватиме біографії діячів української землі, представників української діаспори, а також українознавців і прихильників України за її межами з усіх сфер людської діяльності від давнини до сучасності;

- координація досліджень з біографістики в Україні.

Друкованим органом Інституту є збірник наукових праць «Українська біографістика. Biographistica Ukrainica». Це перше в Україні наукове спеціалізоване видання з проблем біографічної науки, що має на меті надати змогу широкій науковій громадськості ознайомитися та взяти участь у обговоренні загальних проблем біографістики, теоретичних та науково-методичних засад підготовки майбутнього Українського біографічного словника, передусім його словникової частини.

У червні 2005 р. з ініціативи Інституту біографічних досліджень, Інституту рукопису НБУВ та Українського біографічного товариства було проведено спільну наукову сесію інститутів та наукових відділів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського за участю науковців інших установ НАН України і Київського національного університету імені Тараса Шевченка, які розробляють проблеми історичної біографістики. На ній було ухвалено організувати щорічні читання, які отримали назву Чишківських читань з історичної біографістики – в пам'ять вченого-біографіста, засновника і першого директора Інституту біографічних досліджень НБУВ, президента Українського біографічного товариства, доктора історичних наук, професора Віталія Сергійовича Чишка (05.06.1951 – 01.02.2003).

Чишківські читання стали традиційним щорічним науковим форумом дослідників-біографістів, на якому у колі професіоналів обговорюються теоретичні і методичні проблеми розвитку біографічних

досліджень, створення біографічних словників і електронних архівів, джерельної бази вітчизняної біографістики, висвітлення у історико-біографічній та культурологічній літературі життєвого і творчого шляху видатних діячів України минулих століть. У читаннях беруть участь вчені Інституту біографічних досліджень та інших наукових підрозділів НБУВ, академічних інститутів, Центру українознавства та кафедр Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Інститут енциклопедичних досліджень НАН України тощо.

Враховуючи на специфіку нашого університету, існує потреба в особливій увазі до вивчення біографій постатей, пов'язаних з наукою і технікою. Чим глибше ми поринаємо у таємниці атомного ядра, генної інженерії чи космічних об'їв, тим гостріше виникає у нас жага дізнатися про тих діячів науки, чиєю інтелектуальною працею робляться ці звершення. Окреме місце в цьому ряду посідають інженери і конструктори. І це не випадково, адже минуле століття по праву можна вважати «віком інженерії та інженерів».

Видані до останнього часу різноманітні збірки про життєвий і творчий шлях талановитих науковців та інженерів-винахідників навіть мають своєрідну класифікацію, розподіляючись то за різними галузями наук, то за окремими установами, вузами тощо. Значення всієї цієї роботи важко переоцінити, оскільки йдеться не лише про формування загальнонаціональних, регіональних, галузевих та проблемно-тематичних біографічних науково-інформаційних ресурсів, але й про створення умов для зростання гуманітарної культури суспільства.

На базі Державного політехнічного музею НТУУ «КПІ» (директор музею – Н. В. Писаревська) з 2001 р. проводяться власні читання «Видатні конструктори України», які швидко здобули визнання як у середовищі науковців, так і серед широких кіл громадськості – усіх, хто цікавиться вітчизняною історією науки й техніки. Зрозуміло, що при формуванні програм читань пріоритет досі надавався тим видатним особистостям, чиє життя і діяльність так чи інакше були пов'язані з Україною та з Київською політехнікою.

Реальним підсумком роботи наукових форумів стало видання серії матеріалів наукових читань. Серед них, зокрема, присвячені таким корифеям науки, як О. К. Антонов, А. М. Люлька, В. М. Глушков, І. М. Францевич, С. О. Лебедев, Б. М. Вул та ін. Практично кожне з видань містить добірку статей про життя і діяльність видатного конструктора, а також спогади соратників, рідних та близьких.

2008 року до 90-річчя від дня заснування НАН України і 110-річчя НТУУ «КПІ» було видано перший солідний том із серії «Видатні конструктори України. За матеріалами наукових читань з циклу “Видатні конструктори України”», проведених у 2001–2008 рр.

Наразі маємо вже три томи цієї серії біографічних видань, які вишли в НТУУ «КПІ» впродовж 2008 – 2011 рр. за редакцією Б. Є. Патона, М. З. Згуровського. Це видання можна вважати справжнім клондайком знань для допитливих викладачів та студентів технічних вузів. Серед героїв збірок є і всесвітньовідомі науковці, і невинно забуті постаті, імена і звершення яких знову повертаються до нас. Причому, це стосується винахідника електрозварювання Миколи Бернадоса. Його винахід був настільки значущим для людської цивілізації, що навіть через ціле століття, у 1981 році за рішенням ЮНЕСКО відзначався світовим товариством. «Білою плямою» донедавна була й біографія фундатора пасажирського літакобудування в Україні, льотчика-інженера та авіаконструктора Костянтина Калініна. Вищу освіту він здобув у Київській політехніці в 1925 р., а його дипломний проект «Літак К-1» став першим в СРСР літаком, рекомендованим до серійного випуску.

З цього видання можна дізнатися про винахідника трамваю Федора Піроцького, а також імена конструкторів київських тролейбусів, випускників КПІ – Михайла Ольшанського та Сергія Реброва. Окремі матеріали присвячені конструкторам реактивної зброї часів Другої світової війни – легендарної «Катюші», танку Т-34 та ін.

У томах розміщені розлогі матеріали про цілу плеяду інших видатних інженерів-конструкторів, що справили різнобічний вплив на науково-технічну революцію ХХ століття. Це такі непересічні постаті як Є. О. Патон, І. І. Сікорський, М. Б. Делоне, О. К. Антонов, А. М. Люлька, В. М. Челомей, І. І. Гвай, А. Г. Костіков, Ю. М. Победносцев. Окреме місце серед них посідає піонер космонавтики та ракетобудування Сергій Павлович Корольов, життєвий шлях якого представлений у різних площинах – як ученого, інженера, людини.

В цілому це видання сприяє створенню цілісної картини розвитку науки і техніки в Україні, ознайомленню громадськості з видатними вітчизняними творцями-першопрохідниками у різних галузях науково-технічної творчості, вихованню студентської молоді на прикладах досягнень попередніх поколінь науковців та інженерів. Україна по праву може пишатися своїми видатними конструкторами, які зробили

вагомий внесок у світовий науково-технічний прогрес, сприяли утвердженню вітчизняного пріоритету у різних галузях техніки, вихованню почуттів патріотизму.

Щодо нашої кафедри, то багату інформацію про видатних інженерів і конструкторів України, а також культурних, громадських та політичних діячів надає підготовлена на кафедрі публікація «Видатні діячі української культури. Біографічний словник (від А до Я)». Крім стислих біографій він також містить рекомендовану бібліографію, яка дозволяє студентам більше дізнатися про життя і досягнення видатних особистостей.

Загалом же всі згадані мною біографічні науково-інформаційні ресурси варто і потрібно активно використовувати в навчальному процесі – як для підготовки лекційного матеріалу, так і в ході практичних занять зі студентами, та в ході їхньої самостійної підготовки до лекцій та семінарів.

Зауважу насамкінець, що професорсько-викладацький склад нашої кафедри повною мірою оцінив вагомий потенціал наукової біографістики для вдосконалення навчального процесу. Матеріали усіх названих мною сьогодні видань ми активно використовуємо в процесі викладання трьох навчальних дисциплін – «Історії України», «Історії української культури» та «Історії науки і техніки».

ВЕРБА
ІГОР ВОЛОДИМИРОВИЧ,
*доктор історичних наук,
професор історичного
факультету Київського
національного університету
імені Т. Г. Шевченка,
член науково-методичної
комісії з історії Міністерства
освіти і науки України*

БІОГРАФІЇ У ВУЗІВСЬКОМУ ПІДРУЧНИКУ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНІ ТА ОСВІТНЬО-ПІЗНАВАЛЬНІ ФУНКЦІЇ

Я вже багато років працюю в освітній галузі. Якщо, скажімо, на початку 90-х рр., підручники формували якісь підходи, якийсь світогляд і якусь ідеологію, то тепер, на жаль, ситуація інша. Ми скоріше формуємо відразу до історії, зокрема до історії України. І це можна побачити і по викладачах, і по студентах. Очевидно, можливо іншими стали викладачі, але я впевнений, що контингент студентів також змінився. Я бачу, що справді формується якийсь нігілізм, відчуження від історії. Пам'ятаю, деякий час в Київському університеті продавали пиво. На лекцію приходили студенти, які вже випили пиво і тому історія їх вже мало цікавила. Можливо, провина тут лежить і на викладачах, і на студентах, але частіше ця провина «лежить» на тих підручниках, за якими вчать студенти.

Скажімо відверто, що історія України сьогодні є відірвана від людини. Тож людина існує сама по собі, а історія України існує сама по собі. І мені інколи не зовсім зрозуміло, кого і що ми формуємо. Якщо раніше, в радянські часи, був один-два підручники з історії України, то за останніх 20-25 років цих підручників з'явилося напевно тисяча, а може і більше. І всі вони написані в різних політичних

сентенціях. Кого ми формуємо і що ми хочемо взагалі донести до студентства? І мені видається, що біографічний елемент сьогодні в умовах певного охолодження інтересу до історії є важливим.

Ми обмінювались з Іриною Іванівною думками, чому ж так сталося. Наприклад, у Київському університеті, щоби підготувати сьогодні магістра, держава витрачає 100 тис. грн. А потім кидає цього магістра, який шість років провчився, на зарплатню у 1,5 чи максимум 2 тис. грн. Як можна вижити в цих умовах? Досить важко.

І я бачу, що якщо раніше студенти задавали якісь запитання, прагнули щось робити, то сьогодні, в кращому випадку, один – два підійдуть щось спитати і одразу вже поспішають вирішувати інші свої проблеми. Я не кажу, що сьогодні студентів залучають до багатьох якихось політичних акцій. Очевидно тут провина є і у вузівській літературі, зокрема по історії України, яка, на мій погляд, все менше і менше формує такі поняття, як ідеологія, патріотизм тощо.

Що можна змінити у цьому відношенні, якими я бачу прийнятні підходи. До вузівського підручника, зокрема, з історії України, бо більше буду говорити про якісь недоліки цих підручників. Повірте, я сьогодні не бачу універсального підручника з національної історії, на якому можна було б серйозно виховати нове покоління. Історія повинна бути живою і повинна бути національною. Немає головного в цих підручниках, немає причинно-наслідкового зв'язку. Іноді підручник з історії України існує сам по собі, як набір фактів, дат тощо. При цьому важко пояснити через ці події життя людини. Мені видається, що ми повинні сьогодні писати підручник через історію людей, історію цілих поколінь, цілих генерацій і це було б цікаво, справді сприймалось би молодим поколінням «на ура».

Я бачу декілька підходів, які, на мій погляд, можна було б використати або хоча б над якими варто подумати. Звичайно, треба в підручниках, в першу чергу з історії України, подавати максимальну кількість державних і інших діячів, громадських, політичних і т.д., як то кажуть, «першого ряду». Це, зокрема й ті, чиє зображення ми бачимо на наших грошах: Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Богдан Хмельницький, Сковорода, Тарас Шевченко, Леся Українка.

Але постає запитання, що треба подавати в біографічній секвенції? У нас, повірте мені, є підручники, де щось про якогось історичного діяча подається у вигляді невеличкої довідки, але ж її можна знайти будь-де. І цього недостатньо. Мені здається, що треба обов'язково пояснювати, як відбувалося формування світогляду цих людей, де певна людина народилась, що вона робила.

Ось, наприклад, Богдан Хмельницький. Одна з версій чому українсько-російський союз 1654 р. був підписаний у Переяславі – це місце народження Богдана Хмельницького. Так стверджує, приміром, Іван Крип'якевич. Звідси візьмемо і приязне ставлення Хмельницького до переяславського полковника Павла Тетері. Іноді пишуть, що це може був його син, чи родич. Треба зазначати такі факти.

Інший приклад, якщо ми говоримо про місце народження якоїсь особи. Все життя морганатичний чоловік імператриці Єлизавети Петрівни, український козак Розум, чи Олексій Розумовський, зберігав свою сорочку. У нього спеціальна була сорочка, в якій він пас худобу і їв галушки, коли проживав на Козелеччині. Було б це цікавим? Очевидно, що так.

Місцевість і справді формує людину. Згадаймо М. Грушевського. Його тифліська віддаленість, адже його батько служив в Тифлісі, як раз і породила великий інтерес Михайла Сергійовича до України. Він багато читав, цікавився своєю малою батьківщиною. Достатньо почитати автобіографію 1926 р. Михайла Сергійовича Грушевського і все стає зрозумілим: чому він став істориком, чому поступив у Київський університет. Бо це була Україна, до неї його тягнуло.

Ще один елемент, на який, очевидно, ми повинні звертати увагу в підручнику. Це освіта, соціальний стан, становлення особистості, його світоглядні наміри і т.д. Причому ці дані, на мій погляд, мають бути правдивими, а не легендарними. Часто до підручників включаються якісь легендарні, неперевірені речі. Якщо я вже взяв за взірець Богдана Хмельницького, то маловірогідним видається навчання православного українського шляхтича в єзуїтському коледжі м. Львова. Якщо хтось з вас був у Львові, там зараз школа, здається, № 53, є табличка, де написано, що тут вчився Богдан Хмельницький. Самі дослідники цього не знають. Я не впевнений, що майбутньому гетьману прищеплювали ідеологію єзуїта. Проте може навпаки, якщо було таке навчання, воно формувало у нього відразу. Так ось, дослідники Хмельниччини кажуть, що війська Богдана Хмельницького не штурмували Львів восени 1648 р., бо він там вчився. Можливо воно було і так, але потрібні якісь більш серйозні обґрунтування такої тези.

Третій елемент, який повинен бути присутнім біографічному підручнику з історії України, це основні факти державницької діяльності. І тут справді є великий різнобій, адже потрібно подавати не

те, що там людина щось робила, її кар'єра і т. ін., а звертати увагу на те, як це відбивалося на незалежності чи автономії України, якщо це підручник справді з історії України. Можна засуджувати гетьмана Правобережної України Петра Дорошенка за те, що він приводив на Україну кримчаків і турків. Він за це часто платив українським ясиром і це, очевидно, потрібно ставити йому в провину. Але він таки хотів об'єднати Україну. Катерина II приєднала Крим до Російської імперії, а Хрущов – «подарував» його Українській РСР у 1953 р. Сталін приєднав до Великої України західноукраїнські землі і на цьому треба обов'язково наголошувати при аналізі даних постатей.

Ще про декілька аспектів, на які я би хотів звернути увагу. Ми часто застосовуємо, на мій погляд, такий радянський підхід як знеособлення історії. Хтось невігідний в історії – давайте його не згадувати. Мені здається, що це невірно. Треба всіх подавати: при негативі Леніна, Сталіна тощо. Треба також про Бандеру писати та про Шухевича. Сьогодні ж цих останніх просто вилучають з підручників з історії. Не можна цього робити. Ми що, виховуємо манкуртів? Нехай ці постаті будуть, але треба пояснювати якісь речі. Я знаю, що в деяких вузах неофіційно, але на певному рівні, заборонили згадувати ОУН та УПА, Голодомор, пропонують менше говорити про сучасну історію Росії тощо. Є така тенденція.

Ще один аспект, на який би я хотів звернути увагу. Звичайно в підручнику про історію людей, треба обов'язково згадувати такі фактори як зовнішність, риси характеру, особисті якості, родинні зв'язки, рід діяльності, кар'єра, різні життєві обставини. От ми зараз з вами переживаємо такий період, коли згадують 80-ті роковини Голодомору в Україні 1932 – 1933 рр. Називають людей, причетних до цього – Кагановича, Постишева, Косіора, Чубара та ін. Коли починаєш цікавитись їх психічним станом, то виявляється тут справді є патології. Це були душевно хворі люди, часто із садистськими нахилами. Будь-кого з них візьміть – можна поставити діагноз. Очевидно, в підручниках треба давати якісь приклади чи цікаві речі подавати. Візьмемо Кагановича. Він справді був психічно нездоровою людиною. Часто кричав на підлеглих, постійно впадав в якусь істеріку, чим давив їх ініціативу (можливо, це був такий чисто сталінський підхід державного діяча). Відрізнявся грубістю, міг плюнути в обличчя людині, тримав постійно на своєму столі залізну лінійку, якою міг когось «вгріти», особливо помічників.

З другого боку, Володимир Щербицький. Цей діяч навпаки відрізнявся моральністю, чистотою, особистою скромністю, ніколи не дозволяв собі зривів, грубощів, полюбляв футбол і голубів. Подивіться як київське «Динамо» в 1970 – 1980 –ті рр. грало, сьогодні ми цього не бачимо, бо немає інтересу до футболу перших осіб, принаймні, до київського футболу.

Якщо ми говоримо про Косіора. Він був маленького зросту, майже карликового, завжди комплексував. Мав величезну голову, але цей недолік надолужував постійною зверхністю до людей.

Ще один приклад, якщо ми говоримо про причинні зв'язки. Родич Михайла Грушевського, в свій час високий партійний функціонер Ломов-Оппоків, допоміг звільненню Грушевського під час арешту 1931 р. Часто студенти питають: а за що його заарештували і чому його звільнили? І незрозуміло, чому Грушевський зробив на себе якісь наклепи. Якщо знати, що цим стояв якийсь його родич, який просив за нього Сталіна, то все стане на свої місця.

Всіляко протягував свого брата Кирила Розумовського на гетьмана Олексій Розумовський. Гетьман Хмельницький теж формував свій план, і ви знаєте, що Юрка Хмельницького він зробив гетьманом України і, взагалі, у нас сьогодні іноді говорять про клан Хмельницьких. Але менше говорять, що таким чином відстоювались ідеї національно-визвольної революції, здобутки, і, власне, формувалась спадковість влади. Тому мені здається, на ці речі варто звертати увагу.

Я вже не кажу про психоісторію, психобіографістику. Вона повинна бути в учбовій літературі для студентів, щоби формувати у них справді зацікавленість нашою професією.

Декілька зауважень до теми, щоб біографістика в підручниках справді була сучасною, цікавою і слугувала інструментарієм для реалізації освітньо-пізнавальних функцій. Якщо ми говоримо про учбову літературу, яка повинна формувати світогляд та інтерес студентства до історії України, то потрібно обов'язково подавати в українській навчальній біографічній літературі діячів «зі знаком мінус», які в першу чергу були причетні до національних процесів. Показувати їх інтерес до України. Це можуть бути земельні, або якісь інші питання, але все-одно це був інтерес. Зокрема, Столипіна потрібно подавати. У нас, останнім часом, я бачу його все менше і менше згадують, хоча в Росії навпаки він вкрай популярний. Ну хоча б згадати про те, що він був похований в Україні тому, що він у

заповіті написав, що поховайте мене там, де мене вб'ють. Його тут у Києві вбили – між іншим почасти і за ту діяльність, яку він розгорнув проти України.

Звичайно потрібно подавати діячів різних національностей. В першу чергу тих, які були тісно пов'язані з Україною. Якщо говорити про національний елемент біографічних студій, то чимало тут буде росіян – царів, імператорів тощо. Не секрет, що Петро I був одним із тих, хто знищив Батурин. Але мало говориться про те, що він був неврастеником, хворів на епілепсію, страждав якимись припадками. Якщо ми говоримо про Єлизавету Петрівну, то тут багато є позитивного. Це відновлення і піднесення Гетьманщини, побудова Андріївської церкви, заснування української капели в Глухові, в Петербурзі. Рідко у нас наголошується на зв'язках Івана Грозного з Україною. Мати Івана Грозного називали «литовкою», хоча, можливо, вона була українкою. Олена Глинська – регентша, походила родом з міста Глинська на Полтавщині. Може вона і була українкою, ми цього, на жаль, не знаємо. Скажу більше, у нас ніде практично не пишуть, що половина сучасного російського уряду – це українці, ті хто мають українське коріння і т. ін. У підручниках практично не згадується, що Іван Федоров, друкар чи першодрукар, похований у Львові.

Звичайно потрібно подавати поляків. У нас цей польський елемент мало присутній (немає в підручниках також їхніх зображень). Польських королів треба подавати – це також частина нашої історії, а також полководців. Зокрема й Чернецького, який знищив поховання Богдана Хмельницького в Суботіві. Знаємо про них дуже мало, практично нічого, а іноді взагалі відсутні будь-які данні. Наприклад Адам Кисіль, про якого на заході дуже багато пишуть, сенатор Речі Посполитої, який ратував у свій час за українсько-польське порозуміння. Хто знає, що він похований в Україні в селі Незкіничі на Волищині? Практично ніхто цього не знає.

Не варто забувати й про литовців. У першу чергу про великих князів литовських, литовських магнатів. Радзівіли відіграли величезну роль в історії України. Вони були в тісному родовому союзі з поляками.

В навчальній літературі з історії України немає жодних біографій турків, кримчаків, ногайців. Немає біографій Менглі-Гіреїв, османів. Окрім напівлегендарних даних про Роксолану, яка була дружиною султана Сулеймана Пишного, студенти нічого не знають про

цей турецько-кримський елемент. Іноді підкреслюють, що Роксолана завадила нападам турків і татар на Україну, хоча це не відповідає дійсності. Якщо вже подають такий біографічний момент, то треба це перевіряти.

Молдавани. У нас також дуже мало про молдаван пишуть, про волохів. Приміром про походи Івана Підкови – молдавського володаря. Мало згадують відомий рід Луполів, хіба що пишуть про Василя Лупола – господаря Валахії. Іноді підкреслюють, що він був тестем Богдана Хмельницького, а Тиміш Хмельницький був одружений на Розанді Лупол. І практично їх біографій немає. Навіть не пояснюється, чому Тиміш Хмельницький ходив туди походом на Молдавію, чому він там загинув.

Ще один біографічний блок, про який хотілось сказати. Очевидно, в такому підручнику треба подавати діячів української історії, які працювали поза межами України. Тут можна пригадати композитора Петра Чайковського, містичного письменника Миколу Гоголя. Як відомо, майже половину своїх творів Шевченко написав російською мовою. Почитайте хоча б його щоденник, і вам стане все зрозуміло.

Ще один елемент, який мені теж видається важливим – це вороги українства. Часто пишуть, і це відповідає дійсності, що Олександр Меншиков зруйнував Батурин на вимогу Петра I. Але практично ніде не підкреслюється, що він в Україні мав величезні маєтки. А в 1727 р. під час виборів гетьмана України хотів переїхати до України, претендував на гетьманську булаву. Як було б цікаво, якби тоді Меншикова обрали, а не Данила Апостола. Була б зовсім інша українська історія.

Слід також зазначити, що у нас дуже мало в навчальній літературі з історії України представлені жінки. Окрім княгині Ольги, Роксолани годі шукати представниць жіноцтва в історії України. Складається враження, що одні чоловіки щось творили і щось робили, а жінки тільки варили кашу і дітей виховували.

П'ятий сегмент, про який хочу сказати – церковні діячі. У нас згадують церковних діячів, але на чому б я хотів зосередити увагу. Треба подавати біографії історичних церковних діячів, які боролись за автономію чи незалежність української церкви. У нас Сільвестр Косів подається у контексті життя і діяльності Богдана Хмельницького і взагалі Хмельниччини. Але він був проти відчуження української від російської православної церкви.

Дуже мало в наших підручниках є біографій культурних діячів не українського походження. Хіба що згадують Чехова, Вікентія Хвойка в контексті Трипільської культури. Поляка Володимира Антоновича споминають у контексті «відпольщення» української історії від якогось російського елементу. Що мене дивує більше: у нас є низка діячів, які зовсім випали з підручника. Ми наразі знаходимось в Київському політехнічному інституті. Чимало українців уславилися в світі своїм впливом на науку і техніку. В підручниках з української історії немає американських астронавтів українського походження. Наприклад, астронавт Джим Ірвін у 1974 р. на американському космічному кораблі «Аполло-15» в складі екіпажу висадився на Місяці. Його батько – Павло Бойко був українцем, який народився на Волині. Нічого не говоримо про українців Івана Богачевського і Миколу Яремовича, які розробляли в НАСА математичні проєкції повернення астронавтів на землю. З діячів української космонавтики в основному згадують тільки геніального полтавчанина Юрія Кондратюка, Сергія Корольова, який народився в Житомирі, Павла Поповича, першого українського космонавта Леоніда Каденюка, який знову ж літав на американському кораблі.

Дуже складний і відповідальний блок української навчальної біографістики – це сучасна історія України в особах. Ще раз треба наголосити, що у нас по суті відсутні в підручниках зображення тих діячів, про яких ми говоримо. Біографістика повинна бути обов'язково в якихось іконографіях, світлинах і т. ін. Там обов'язково повинні бути світлини того чи іншого державного чи недержавного діяча.

Це тільки деякі проблеми, які я порушив стосовно навчальної літератури. Якщо вирішити хоча б частину цих проблем, тоді достатньо сухі підручники з історії України стануть більш читабельними, цікавими, а не просто підручниками з перерахуванням певних подій з історії України, і, очевидно, стануть історією людей, які творять історію.

*ПИСАРЕВСЬКА
НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА,
кандидат історичних наук,
директор Державного
політехнічного музею при
НТУУ «КПІ»*

СЕМЕЙНЫЕ АРХИВЫ ВЫДАЮЩИХСЯ ДЕЯТЕЛЕЙ НАУКИ И ТЕХНИКИ В ФОНДАХ ГОСУДАРСТВЕННОГО ПОЛИТЕХНИЧЕСКОГО МУЗЕЯ

Проблема истории в музее стоит также остро, как и проблема истории в преподавании истории. Многие страны мира, в частности Франция, отказались от создания уже профинансированного государством музея, поскольку выяснилось, что в среде ученых и в обществе не существует однозначного мнения относительно важных событий прошлого. В странах бывшей Югославии также была попытка создать несколько исторических музеев, но и там процесс приостановился по сходной причине. Что касается спокойных и благополучных стран Европы, то там существуют исторические музеи, однако не в привычном для нас понимании. Они построены на основе концепции микроистории, повседневности. Если это музей Первой мировой войны в Бельгии, то его экспозиция рассказывает о тех, кто был солдатом, о биографиях солдат и их родных, которые были недалеко от передовой и в тылу, о событиях, которые пережило мирное население, и уже после всего этого – об общих вопросах, связанных с военными действиями. Такое направление в построении музейных экспозиций выбрала Польша. Там также очень большое внимание уделяется исследованию и созданию аудио архивов.

Следует отметить, что в Европе принято две конвенции о том, что аудио материалы и электронные материалы следует считать музейными экспонатами и хранить. Это вызвало множество споров на тему, что делать, если речь идет об авторском экземпляре, что следует понимать под аудиодокументом, как такие документы необходимо хранить. Тут множество вопросов, но, тем не менее, очень большая часть музеев и сама музейная политика в рамках Евросоюза «идет» от человека. К примеру, специально готовится аудиозапись истории села, где излагают свои истории очевидцы, записываются разные воспоминания, которые и составляют единое целое. Такого рода документы очень сильно корректируют представления людей и молодежи о своей собственной истории. Это касается, в частности, еврейского вопроса в Польше, потому что, если люди честны, то они говорят правду. Это касается и того, чего мы не можем добиться в Украине – единства в достижении разумных вещей. Живое общение позволяет поставить вопрос очень остро и, может быть, какие-то «нарывы» вскрыть, чтобы было просто стыдно, а в какой-то момент и радостно человеку от того, что он в каком-то деле участвовал.

Тут прозвучало мнение, что нужно в исторические учебники вводить рассказы о деятелях искусства, музыки, кино, театра, живописи и т. д. Мне кажется, что относительно XX века это необходимо делать особенно, это ведь век инженеров, поэтому в учебники по истории нужно вводить описания жизни и творческого пути инженерной элиты. Я в прошлом работала в Историческом музее, так у нас в экспозиции был раздел «Наука и культура советского времени». В нем были представлены материалы об инженерах, которые порой достигали мечты Кирпичева – сделать инженера человеком Возрождения, гармоничным и понимающим все.

Мы находим, занимаясь историей КПИ, множество примеров в подтверждение этого. И вот о таких инженерах нужно писать, о них необходимо рассказывать студентам, потому что они составляли часть общества. Вот каким было это общество – они пережили все вместе, как и вся страна, тяжелые времена, все проблемы, все взлеты и т. д. Они составляли основу государства и, если взять личностный аспект, это были наши родители, бабушки и дедушки. И вот такой подход будет понятен каждому человеку. В то же время абстрактная история просто не воспринимается. Когда же история представляется через личностный аспект, тогда ее совсем по-другому осмысливают.

Мы должны рассказывать о том большинстве, которое составляло в прошлом Украину – все-таки УССР благодаря черноземам была важной сельскохозяйственной республикой, но она была также и промышленной страной, с большим научным потенциалом – обо всем этом мы и рассказываем в экспозиции нашего музея.

В этому году нашему музею исполнилось 15 лет. Решением Ученого совета КПИ ему было присвоено имя Евгения Оскаровича Патона. 27 ноября 2013 г. был день рождения Бориса Евгеньевича Патона, а чуть раньше имя его отца было присвоено нашему музею. Если не зная истории на это посмотреть, можно подумать, что тут был какой-то «реверанс». Но это совсем не так.

В 2008 г. в нашем музее был открыт отдел истории авиации и космонавтики имени Сикорского. То, что происходит на территории КПИ буквально в последнее время, нас радует. Потому что еще в 2007 г. тут были руины, а сегодня мы имеем полноценный, нормальный музей. Теперь вернемся к Патону. В Киевской Политехнике создание и функционирование многих музеев, в их числе Инженерный музей, в свое время организовал и возглавил профессор Евгений Патон. Когда он пришел в КПИ, то он уже был известным мостостроителем. Он имел награды и отличный послужной список для своего возраста и своего времени, имел и свою романтическую семейную историю. Но, придя сюда, он осознал, что необходимо что-то делать и с образованием, и с подготовкой студентов. Его жизненное кредо: от теории к практике воплощалось в жизнь. Мосты и дороги, которые проектировали его студенты, строились.

Музей Патонем был создан такой, который помогал учиться студентам. Что там было в экспозиции? Там были модели, чертежи, элементы конструкций лучших мировых мостов. Всего их было 1200 единиц. Часто Патон экспонаты покупал за собственные деньги, он же составил полный каталог собранных музейных экспонатов.

В 1930-е гг., когда КПИ реорганизовали в ведомственные институты, один из них – Днепропетровский институт железнодорожного транспорта получил коллекцию макетов мостов. Судьба у этой коллекции очень интригующая. Во время Второй мировой войны все экспонаты этой коллекции оккупационными властями были аккуратно упакованы и вывезены в Италию. Ценность экспозиции была им ясна. Думаю, вряд ли музейная коллекция могла быть уничтожена в стране, где такого рода вещи собирают. Поэтому мы надеемся

когда-нибудь найти коллекцию. А имя Патона нашему музею присвоено не случайно, и теперь мы по сути два имени имеем в своем названии – Сикорского и Патона.

Был среди множества музеев КПИ и Музей физической лаборатории КПИ. Его создавал Де-Метц – известный физик. Надо сказать, что отказов на покупку оборудования тогда не было у преподавателей. Они получали командировки и средства на оборудование, и представляли его. Технический музей в начале своего существования составляли залы с новым оборудованием. Не с историческим, а новым. Но история техники развивается настолько стремительно, что буквально через несколько лет новинка уже становится историей.

Был также Зоологический музей КПИ. Это не странно, потому что здесь было очень мощное сельскохозяйственное отделение со своими традициями. И также в 1930-е гг. Сельскохозяйственный университет этот музей себе забрал.

Сегодня Политехнический музей НТУУ «КПИ» – это 2 тыс. м. кв., 17 тыс. единиц основного сбережения и вспомогательного, которого, конечно же, больше, плюс это также архивные фонды киевских политехников.

Что представляют собой архивы в музеях? Хочу отметить, что это не такая простая вещь. Дело в том, что разрешение иметь музейные архивы появилось еще в Советском Союзе. Задачи музейного архива и архива государственного одинаковы – это учет и хранение документов, их комплектование и использование. И есть очень важная прерогатива у архивов и музеев – они осуществляют государственное хранение. И очень часто исследователи не догадываются, что порой важные документы по теме можно обнаружить именно в музее, работая с его коллекциями. В 1980-е гг. в СССР проводились полевые экспедиции, они хорошо финансировались, поэтому наполняемость экспозиции музея была отличная. Кстати замечу, что я в Донецке нашла ценные материалы о жизни нашего уважаемого академика Виктора Барьяхтара – его первые международные награды за крупнейшее открытие. Поэтому, дорогие коллеги ученые, в своих исследованиях не пренебрегайте музеями. В их архивах могут быть очень и очень интересные документы.

Самостоятельное хранение письменных документов позволено музеям с 1980 г. В современной Украине законодательство в музейном деле очень вяло развивается, поэтому мы пользуемся законодательной базой времен СССР. Есть еще один интересный момент, что в тоже

время музей является источником комплектования государственных архивов. Я вам поясню, как мы это делаем. У нас и такая форма работы есть. И право комплектовать, и сохранять свои собственные архивные фонды также отмечено в перечне документов Министерства культуры 1983 г. Тут мы имеем гарантию: документы музеев, которые имеют культурно-историческое значение, хранятся в музеях и передаче в государственные архивы не подлежат.

Что касается личных архивов, то их у нас, к сожалению, не так много. Их систематический сбор начался только с 2008 г. До этого мы обрабатывали материалы, которые были в Народном музее и которые касались истории КПИ. И вот один из наших архивов – архив известного мостостроителя Кильчинского. Он был аспирантом Патона. Переданные документы касаются самых разных интересных событий, в частности истории первой мостостроительной лаборатории, которая новшества Патона проводила в жизнь. Документы архива Кильчинского составляют 20 единиц хранения. Переданы они нам семьей инженера-ученого – это одна из форм комплектования фондов нашего архива. Один из документов – удостоверение о том, что Кильчинский является студентом КПИ, а второй документ о восстановлении одного из киевских мостов. История очень интересная.

В нашем архиве материалов о жизненном и творческом пути Патона, к сожалению не много. Но у нас все же есть переписка Патона с зарубежными корреспондентами по вопросам мостостроения, и эти документы относятся к 1920-м гг. Это доказывает, что авторитет Евгения Патона был высок уже тогда.

Замечательная в КПИ была и школа математиков. Родоначальником ее можно считать Букреева, а затем мы говорим о математике Кравчуке, а вот следующее поколение – это поколение Смаровича. Этому поколению удалось создать первую кафедру, где могли защищать докторские диссертации. Мы имеем в нашем архиве документы, которые связаны с семьей Смаровича – это все документы о его работе во время эвакуации в Ташкентском университете. Но следует также отметить, что ученый прибыл в Киев на третий день после освобождения его от фашистских захватчиков. Все преподаватели и студенты, которые к этому времени возвращались домой, они первое, что делали – начинали восстанавливать КПИ.

Сикорский – личность, безусловно, очень интересная. К сожалению, в нашем музее мы практически ничего не имеем из документов

о жизни и деятельности этого уникального человека. Все документальные материалы о Сикорском хранятся в Государственном архиве Киева. Тем не менее, мы имеем в наших фондах личное дело студента КПИ, авиаконструктора Сикорского. Его личное заявление о том, что он прекращает учебу. Мы также активно пользуемся электронным архивом, основу которого составляют переданные нам в 2009 г. из музея Сикорского более 400 единиц документальных материалов. В этой коллекции мы впервые можем увидеть и патенты Сикорского, и его семейный архив, и снимки испытания им одного из первых серийных вертолетов. Мы знаем, что Сикорский сам пилотировал свои вертолеты и его история с созданием этих вертолетов в Америке очень интересна. К большому для нас сожалению, семья Сикорского передала архив конструктора в Россию. Это произошло буквально в прошлом году. Но это не странно, ведь Сикорский был монархистом и связи прочнее оказались там.

Еще одна коллекция посвящена Константину Алексеевичу Калинин. Человек, который был известен до войны в гражданской авиации не только Украины, но и Союза в целом, и за рубежом. Человек, который эпоху свою прошел, скажем, по мостику со всеми ступеньками. Его дочь, благодаря контактам наших сотрудников, передала нам оригинальные документы – в общей сложности 234 единицы хранения. И еще одна форма, которая по конвенции сейчас считается единицей хранения, это ксерокопия. Мы имеем некоторые фотокопии и ксерокопии, полученные из архива Президента России. В чем интерес этой коллекции. Дело в том, что вроде бы о Калинин и написано много, вроде бы о нем и говорят, и хорошо он известен в Харькове, где он был директором завода. Американцы признали, что работа Калинина была выполнена за 100 лет до Стелса. Многие вещи известны о нем, но у него еще судьба очень интересная. Мы рассказываем о судьбе этого выдающегося человека, и показываем, что его не сломали трудные испытания. Калинин закончил Одесское юнкерское училище, причем по успеваемости закончил вторым. Поехал служить в Сибирь, не воспользовался никакими льготами и привилегиями. Его тянуло в небо. Закончил Гатчинское училище и в Первую мировую войну начал летать. У нас есть его летные характеристики. Там написано, что летает отлично, бережет самолет и экипаж, смел, храбр, настоящий офицер. Затем авиация привлекает его уже с точки зрения конструирования. Он поступает в академию Жуковского, но

оттуда его отчисляют с характеристикой, что «слишком интеллигентен», «дворянского происхождения». Хоть это и 1920-е гг., но тучи сгущаются. Он переезжает в Киев. Киев его принимает, и он здесь защищает свой диплом. Диплом – это пассажирский самолет, который строился на ремонтном заводе на углу проспекта Победы и улицы Гарматной, а директором завода был ректор КПИ Бобров. Самолет этот, опять-таки, строится под «домокловым мечем», потому что завод ремонтный. За штурвал этого самолета никто не хочет садиться, поэтому Калинин сам пилотирует его. После этого начинается его эра в гражданской авиации. Огромный интерес представляют письма, которые Ворошилов писал Тухачевскому о том, какие модели самолетов разработаны Калининим. Надо сказать, что разработанные им бомбардировщики могли долететь до Берлина, имея 8 тонн бомб под крыльями. Он развивал направление пассажирской авиации. Соперником и конкурентом ему был Туполев – оппонент очень сильный. Но гений Калинина был несомненен. Один американский журнал в 1958 году написал, что машина К – 12 была прототипом всех современных сверхзвуковых самолетов. Мы очень хотим, чтобы имя этого человека носила какая-то улица в Киеве, пока не получается, но я надеюсь, что мы этого добьемся.

Еще одна архивная коллекция – это материалы о жизни и творческом пути Хриistica Владимира Александровича. Он был проректором КПИ, а в чернобыльский год был и.о. ректора. Следует признать, что в самые сложные моменты XX в., когда нужно было справиться с огнем, с турбинами и моторами, Хриistic был на высоте, успешно сотрудничая с «китами» промышленности и теоретической мысли. В нашем музее работает супруга Владимира Андреевича, она занимается коллекцией мужа, и я считаю, что это достойный вклад в память об этом человеке.

Сейчас такой традиции уже нет, но когда-то каждому выпускнику направляли письмо о том, что он стал инженером и закончил вуз. Такого рода письма – всего более 300 единиц были нами обработаны в соответствии с правилами, и преданы в Государственный архив. Но эти документы мы также отсканировали, поэтому копии хранятся в нашем архиве.

Я хотела бы отметить, что мы проводим научные чтения, и материалы чтений издаем отдельными томами. Один из томов был посвящен Люльеву Льву Вениаминовичу. Он родился в Киеве. Этот

человек был настолько засекречен, что когда мы в процессе подготовки к чтениям искали «выходы» на тех, кто мог его знать, то, можно сказать, столкнулись со сложностями, ведь современный российский флот, вооружения российской армии в основном до сих пор пользуются его разработками. Люльев работал в Екатеринбурге. Когда мы открывали ему памятник, то приехала делегация из Екатеринбурга. Они вспоминали, что Люльев всегда говорил: «Ну, я же дважды герой, наверно на родине мне когда-то поставят памятник». И вот памятник стоит у нас, в КПИ на алее наших героев. Материалы его фонда очень интересные, их нам передала дочь. Речь идет о всех документах, которые Люльев бережно сохранял – об учебе в КПИ, о киевском периоде его жизни, есть и фотографии. Всего фонд составляют 60 единиц хранения.

Если рассказывать сегодня о конструкторах ракетной техники, освоении космического пространства – дело благодарное, и в общем уже проще стало об этом говорить, потому что открыто много информации. Но вот Иван Дронг, тракторы которого дают хлеб большинству населения мира, о нем собрать материалы оказалось очень сложно. Во-первых, семья его распалась в определенное время. Во-вторых, нам прислали материалы (его личное дело) из Минского тракторного завода, но никто не приехал оттуда. С сыновьями связь было установить сложно, но биография этого человека – выпускника КПИ очень интересная. Конечно она и сложная, есть в его биографии пробелы, о которых он нигде не упоминает и не говорит – мы можем только предположить, что 1930-е годы печальные не обошли и этого выдающегося человека.

Несколько слов о материалах фонда Глушкова. С оригинальными вещами Глушкова вы можете ознакомиться на нашей выставке, которую мы создали к юбилею ученого. Это человек очень много сделал в области вычислительной техники. Но поскольку СССР не был представлен в патентном поле мира, то получилось так, что имя Глушкова не очень известно. И если первые диски, которые делал Институт сохранения информации Петрова, они патент имеют, то многие другие работы Глушкова не известны. А ведь заслуги Глушкова многогранны – это, к примеру, базы данных для милиции, для вооруженных сил, это расчет траектории «Бурана», другие разработки Института кибернетики, который он успешно возглавлял. Фонд Глушкова, который передала нам семья ученого, насчитывает

120 единиц хранения. Вместе с тем, в Политехническом университете в Москве фонд ученого насчитывает 637 тыс. единиц. Такой мощный архивный фонд в этом музее. Но зато мы начали комплектацию фонда ученого с документа, которого у коллег наверняка нет. Этот документ очень показательный для наших студентов. Тут мы вновь возвращаемся к теме о том, как сегодня трактовать войну. Из документа мы узнаем, что о мать Глушкова была на оккупированной территории, и она была расстреляна в гестапо. Что это было за время? Что это были за люди, которые сюда пришли? Иллюзии, что они сюда с добром пришли, быстро пропадают.

Еще об одной коллекции хотела бы упомянуть – это уникальная коллекция о выпускниках КПИ 1941 года. Мы имеем значительное количество интересных материалов в этой коллекции. И вот как раз подготовка научных публикаций и организация выставок – это наша основная работа.

Перспективы, конечно, у нас большие, и я надеюсь, что мы будем продолжать комплектацию коллекций, и развивать все направления нашей работы.

*МІРОШНИЧЕНКО
МАРИНА ОЛЕКСІЇВНА,
керівник відділу рідкісної
та цінної книги
Науково-технічної бібліотеки
НТУУ «КПІ»
імені Г. І.Денисенка*

**ИНФОРМАЦИОННО-БИБЛИОГРАФИЧЕСКАЯ
ПОДДЕРЖКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА
В НТУУ «КПІ»:
РЕСУРСЫ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ БИБЛИОТЕКИ
О ВЫДАЮЩИХСЯ ДЕЯТЕЛЯХ НАУКИ И ТЕХНИКИ**

Уважаемые коллеги, мое краткое сообщение имеет своей задачей обобщить наш практический опыт работы со студентами, преподавателями, учеными института. Наши библиотечные ресурсы состоят из пяти направлений. Во-первых, позволю себе напомнить, что наша библиотека была основана одновременно с университетом КПИ и первым библиотекарем был Н. Ф. Беляшевский – известный украинский этнограф, историк, основатель Национального музея истории Украины. В его биографии был период, когда он 2,5 года возглавлял нашу библиотеку. Благодаря ему были налажены отношения с издательствами как отечественными, так и зарубежными, а в библиотеку института поступали самые новые издания, новейшая литература по науке и технике – то, чем мы гордимся и по сегодняшний день.

Что касается ресурсов, то один из первых и традиционных ресурсов – это наши книги, учебники, учебные пособия, справочные пособия, различные биографии и монографии об ученых. Студентам предоставлены каталоги, как традиционные систематические и алфавитные, так и электронный каталог, который постоянно пополняется.

Это все доступно. Литература сохраняется как в отделе учебной литературы, так и в отделах социально-экономической и художественной литературы. Есть также отдел научно-технической литературы, где собирается каждый экземпляр, поступающий в библиотеку. Существуют периодические издания по истории, которые находятся в зале № 10, где собрана вся периодика. Традиционно есть читальные залы, в которых работают специалисты – библиографы, предоставляющие студентам любую необходимую информацию. Помимо списков рекомендованной литературы составляются различные библиографические широкие развернутые справки. Студенты могут получить все это при условии, что они ходят к нам в библиотеку.

Следует отметить также, что в составе нашей библиотеке более 25 лет действует зал, где сохраняются научные труды преподавателей КПИ. Тут хранится литература, издания, работы с первого дня деятельности института, начиная с произведений В. Л. Кирпичева, и по сегодняшний день. Более 4,5 тыс. томов находится в этом зале. Это зал – не просто собрание книг – это научно-исследовательский отдел, поскольку сотрудники собирают информацию и о изданиях в наших фондах, и о тех, которые хранятся в фондах других библиотек, собирают биографическую информацию об этих преподавателях. Это место, куда приходят и студенты, и преподаватели нашего университета для получения информации различного характера. Много диссертаций написано было на базе собраний этого зала. И конечно же он сам по себе является интересным объектом для изучения истории нашего вуза. В последнее время большая часть документов этого зала оцифрована. Кроме того, что там собраны труды преподавателей, там еще есть и работы по истории университета: различные отчеты, списки студентов, личного состава и т. д. Более 100 работ уже есть в электронных версиях, на сайте библиотеки выложены более 25 работ. На сайте есть линк «Материалы по истории КПИ», где представлены различного рода материалы и отчеты, списки, персоналии и т. п. По персоналиям у нас тоже представлены оцифрованные работы Кирпичева, Коновалова, Ермакова. Отдельно мы готовим презентации по каждому ученому. Их не так много, но эта работа только начата и мы ее продолжаем. Кроме этого, вместе с Политехническим музеем мы представляем списки для оцифровки в дальнейшем работ наших ученых.

Третье направление ведет наш отдел библиографии, в котором находится тематическая картотека «ученые КПИ» (эта картотека

ведется очень давно, с начала работы библиотеки) и есть картотека «история КПИ». Она есть в традиционном карточном варианте, а с 1992 г. она ведется в электронном варианте. Эти картотеки доступны именно в отделе библиографии. Любой студент может обратиться в этот отдел и получить необходимую информацию и справку.

Новое направление в работе нашей библиотеки – это формирование фонда редкой и ценной книги. В 2010 г. мы начали эту работу. Из основного фонда библиотеки мы выбираем наиболее ценное, наиболее интересное и собираем это в одном зале. По мере обработки этой литературы открываются совершенно потрясающие перспективы. В нашем фонде, оказывается, хранятся учебники XVIII в., большое количество учебников по различным традиционным академическим дисциплинам как, например, математика, физика, химия. Есть много ценнейших интереснейших учебников по различным техническим дисциплинам. В ходе изучения того или иного издания проводится книговедческая работа, мы изучаем книжные печати, дарственные надписи, штампы, записи на полях. В результате возникает очень много интересных работ: некоторые из них уже готовы к публикации, а с некоторыми мы выступаем на различных конференциях. Это интересная работа не только для библиотекаря и того, кто изучает историю книги, это работа для студентов. По сути все, что мы делаем, мы даем возможность студенту узнать больше, во-первых – о своем институте, во-вторых – о тех дисциплинах, которые он изучает, с чего начиналась та или иная дисциплина. Для формирования самосознания инженера, мне кажется, что это невероятно важно. Кроме того, что мы обрабатываем эту литературу и вносим ее в электронный каталог, мы проводим различные мероприятия, готовим презентации книг, различных коллекций. Это своего рода образовательная работа, что и есть важно для нас.

Еще одно очень важное направление в библиотеке, оно тоже появилось совсем недавно – это работа с портретной галлереей «Украинцы в мире». Как бы мы не относились к этой галлее, она расположена в нашей библиотеке уже два года, некоторые личности в ней спорные, но когда слушала выступление Игоря Владимировича, мне хотелось сказать: «У нас все это есть!». Более 800 портретов, четыре коллекции: древняя Русь, Гетманщина, украинские спортсмены и ученые. Среди них много женщин. Коллекции – это готовый наглядный материал для работы разного характера. Там представлены и киевские князья и их сородичи – французские, чешские, польские,

венгерские монархи и т. д. Представлены отдельными компактными группами целые украинские династии – Острожских, Вишневецких, Разумовских (впоследствии перешедших в Перовских).

Не могу не добавить, что вклад Разумовских в историю Украины был очень велик, кроме возрождения института гетманщины – это и возрождение киевской метрополии, к сожалению, в составе уже русской церкви, но тем не менее ее возрождение. Все это можно рассказывать студенту буквально стоя у этих портретов. Галлерея работает и работает очень активно. Там проводятся занятия по социологии, по истории Украины и истории украинской культуры, политологии. Студенты пишут эссе по тому или иному персонажу.

Недавно проходил семинар по оцифровке музейных и библиотечных коллекций. У нас в гостях была сотрудник военного музея Лондона Хилари Робертс, которая пришла к нам на экскурсию в библиотеку. Мы показали ей маятник Фуко, зал редкой книги и, конечно же галерею. Она была потрясена тем, что увидела. Дойдя до шестого этажа, британка обнаружила портрет астронавта Джудит Резник – американки украинского происхождения. После окончания экскурсии она не могла понять, как так случилось, что столько лет Украина практически не существовала, как таковая, а была только Россия, Советский Союз. Напоследок, она сказала, что родилась в семье учителей, 3 человека из ее семьи преподавали историю, все они писали о Советском Союзе, когда речь шла о Холодной войне. Посоветовала шире представлять информацию, которая у нас есть в электронном виде на английском языке. Мы поняли, что нам есть над чем работать.

Конечно, мы благодарны проекту «Украинцы в мире». Ее подарил нам благотворительный фонд Петра Ющенко. Есть у нас на сайте конечно информация об этом, но она достаточно разрозненная и не четко собранная. Мы, как научное учреждение, готовы работать над таким ресурсом в электронном виде для того, чтобы мир узнал о нас больше. Гостя из Лондона все время спрашивала о том, что неужели все эти люди украинцы, родились в Украине, их предки имеют отношение к Украине и т.п. Как же это могло быть, что мы до сих пор этого не знали. Она первый раз приехала в Украину и сказала, что нужно сюда чаще ездить и нужно все это увидеть своими глазами.

А нам нужно работать над тем, чтоб мир узнал о нас больше. Словом, эта коллекция портретов тоже является очень серьезным информационным ресурсом, который помогает обеспечению учебного процесса в нашем вузе.

*ХИТРОВСЬКА
ЮЛІЯ ВАЛЕНТИНІВНА,
доктор історичних наук,
професор кафедри історії
НТУУ «КПІ»*

ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ НА ОСНОВІ ОПРАЦЮВАННЯ БІОГРАФІЧНИХ І БІБЛІОГРАФІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ПРО ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИДАТНИХ ДІЯЧІВ МИНУЛОГО

Важливим чинником вдосконалення змісту і форм підготовки фахівців вищих навчальних закладів є науково-дослідна робота. Науково-дослідна робота студентів – це складова професійної підготовки, що передбачає навчання студентів методології і методиці дослідження, а також систематичну участь у дослідницькій діяльності, озброєння технологіями і вміннями творчого підходу до дослідження певних наукових проблем.

До цієї форми діяльності у сучасній вищій школі висуваються достатньо високі вимоги: максимальна наближеність до навчального процесу, конкретність тематики, сучасний рівень її виконання в практичній діяльності, поступове ускладнення дослідницьких завдань і тематики від курсу до курсу (враховуючи диференційований підхід за рівнем підготовки студентів), професійно-творчий характер науково-дослідної роботи тощо.

У процесі науково-дослідної діяльності студенти повинні: оволодіти методами, методиками самостійного розв'язання завдань, методологією наукового пізнання, сформувати дослідницькі уміння і навички глибокого аналізу ситуації, синтезу, узагальнення, інтерпретації

отриманих результатів, абстрактного мислення, планування і прогнозування результатів своєї діяльності, ефективної організації праці, поглибленого вивчення навчального матеріалу.

Говорячи про організацію наукової роботи студентів, варто зауважити, що студент має усвідомити об'єктивну потребу займатися цим специфічним видом діяльності, а викладач, науковий керівник повинен урахувати індивідуальні психологічні особливості характеру, темпераменту особистості студента, визначивши попередньо ступінь його готовності до виконання завдань творчого характеру в процесі наукової діяльності, максимально розкрити здібності особистості.

Студенти за допомогою викладачів, наукових керівників повинні набути умінь користуватися науковою, довідковою, методичною літературою рідною та іноземними мовами, оволодіти методикою перекладу і реферування тексту, навичками комп'ютерної обробки даних, а також методами інформаційного пошуку.

Разом із тим у процесі науково-дослідної діяльності у студентів варто розвивати високу вимогливість до себе, толерантне ставлення до протилежної думки, погляду та позиції. Зміст готовності до виконання науково-дослідної роботи мають складати такі елементи, як знання, уміння, творчість і бажання.

Науково-дослідна робота студентів у вищих навчальних закладах здійснюється як у процесі навчання (за розкладом занять), так і у поза аудиторний час – у процесі творчої самостійної діяльності.

У практиці роботи вузів найпоширенішими є наступні види студентської науково-дослідної роботи:

- дослідження, пов'язані з виконанням навчальних завдань (підготовка до семінарських занять (доповіді, реферати);
- творче опрацювання лекційного матеріалу);
- участь у студентських конференціях (підготовка тез);
- студентські наукові гуртки, проблемні групи, об'єднання;
- написання курсових, дипломних, магістерських робіт;
- участь у всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт та всеукраїнській студентській олімпіаді.

Зрозуміло, що написання курсових, дипломних, магістерських робіт по заявленій тематиці більше стосується студентів історичних факультетів. Щодо вищих технічних навчальних закладів, то тут практикуються простіші форми науково-дослідної роботи студентів: підготовка рефератів, творче опрацювання лекцій, написання тез до

виступів на щорічних студентських конференціях. Зокрема, на базі кафедри історії НТУУ «КПІ» проводяться щорічна студентська науково-практична конференція «Україна: історія, культура, пам'ять» (кращі студентські тези публікуються), студентська олімпіада, робота історичних гуртків.

За роки набуття Україною незалежності значно розширено тематику досліджень у вітчизняній історичній науці, повернуто українському народові багато його видатних постатей – науковців, політиків, громадських діячів. Історична персоналістика стала важливим напрямом вітчизняних наукових досліджень. Історія будь-якої країни, кожного напрямку діяльності є персоніфікованою, позаяк усі об'єктивні процеси суспільно-політичного розвитку проходять через індивідуальний досвід. Тому варто використовувати її здобутки, у тому числі в організації наукової роботи студентів.

Здавна історія та біографія вважалися нерозривними поняттями. Життя окремих осіб допомагало глибше і повніше з'ясувати хід та значення історичних подій, робило хронологію більш конкретною. Сьогодні біографія є допоміжним засобом для істориків, виступаючи підґрунтям для проведення додаткових досліджень того чи іншого історичного явища. Так, на думку В. Айделота, у разі, коли методичні прийоми історика явно непридатні, він має повне право використовувати методику біографів: «Безпосереднє звернення до самої особи особливо корисне в тих випадках, коли історик, оперуючи лише цифровими даними, заходить у глухий кут. Ці особи можуть бути зовсім не типовими для даної епохи, й цілком імовірно, що на основі їх життя та діяльності не можна буде зробити якихось узагальнень; проте вивчення цих осіб наведе на нові думки, підкаже нові гіпотези, що, в решті-решт, допоможе зрозуміти те або інше явище в цілому».

На думку Віталія Чижка (засновник і перший директор Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського), «осмислення та виокремлення біографічних досліджень як окремої галузі історичного знання і спеціальної наукової дисципліни започатковано у період 80-90-х років ХХ ст., в умовах кризи комуністичної ідеології та розвалу СРСР, що створило сприятливі умови для вільного розвитку соціальних і гуманітарних наук у незалежних країнах посткомуністичного простору. У цей період історична наука звільняється від партійної ідеології». Варто наголосити на тому, що якщо на Заході ще з другої половини ХХ ст. зародився такий напрям,

як антропологічна історія (історична антропологія), що передбачала синтез історичної дійсності на рівні людської свідомості (суб'єктивна реальність), то у радянський період уся історична наука була підпорядкована марксистсько-ленінській ідеології, тому будь-який відхід від її канонів розцінювався як «ревізія марксизму», а історики нерідко підпадали під таврування «буржуазних націоналістів». Досліджуючи ролі окремих постатей у суспільно-політичних процесах, історики вивчали вплив революційної боротьби на розвиток суспільства, соціальну ієрархію класів тощо, а коли й розглядалася діяльність окремих постатей (наприклад, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського), то оцінювався їхній внесок у еволюцію соціал-демократичного світогляду. Отож, з проголошенням незалежності України виникає гостра потреба у зверненні до витоків національної культури, заповненні «білих плям» в історичному процесі, переосмисленні ролі особистості в історії. Саме з цього часу стрімко зростає кількість біографічних студій, що зумовлюється бажанням повернути українському народові забуті імена й відтворити саму історію в портретах її творців.

Організуючи наукову роботу студентів на основі опрацювання біографічних і бібліографічних матеріалів про життя і діяльність видатних діячів минулого, варто ознайомити студентів з певними особливостями такої роботи. Так, біографія як літературний, науково-популярний і науковий твір – це об'єкт вивчення різних наук: історії, літературознавства, психології, соціології, педагогіки, серед яких центральною ідеєю теоретичних розробок є проблема висвітлення індивідуального. Зокрема Тетяна Чубіна слушно зауважує, що дві великі течії визначають зміст її вивчення як історико-культурного явища: індивідуалістська, що більш властива літературознавству і має в центрі уваги особистість як індивідуальність, та історико-соціологічна, характерна для історичних досліджень, що визначає відносини особистості в історичному контексті. Обидва підходи характеризуються поляризацією найбільш яскравих теорій індивідуального і соціального в історії, а відповідно й специфічним підходом до можливостей пізнання історичного процесу і ролі особистості в ньому.

На думку Віталія Чишка, складність та суміжність методів біографічного аналізу особистості, некоректне використання методичного апарату різних наук або нетотожне розуміння змісту цих методів породили неймовірну плутанину в термінології, різних методах, поглядах і концепціях.

Біографія як історія життя і жанр літератури є окремим історико-культурологічним феноменом суспільства, який досліджується в багатьох контекстах і аспектах. Термін «біографія» вперше був використаний у XVII ст. Джоном Драйденом (англійський поет, драматург, критик) у передмові до перекладу «Порівняльних життєписів» Плутарха («Біографія, або Історія життя окремих людей»). Аналогічно трактує це поняття Оксфордський словник: «Біографія – історія життя індивідуальних людей, жанр літератури»; з часом воно трансформувалося в сучасне розуміння біографії, яке набуло поширення в літературознавстві, психології та філософії: «Біографія є відтворення людини, якою вона була в дійсності».

За Радянським енциклопедичним словником, біографія – це: 1) опис життя людини; давній жанр історичної, художньої та наукової прози. Сучасна біографія виявляє причинно-наслідкові зв'язки, історичну, національну і соціальну обумовленість, психологічний тип особистості; 2) життя людини.

Визначення Української літературної енциклопедії, є, на думку Віталія Чишка, найбільш придатним у науковому відношенні: «Біографія – біографічний твір-життєпис, відтворення на основі фактів та документів життя й діяльності, історії духовного розвитку особи у зв'язку із суспільними умовами її епохи». У сучасній історичній науці виділяють такі форми біографії.

Історичні форми біографії¹

№	Форма біографії	Функція	Зміст
1	Історико-біографічний нарис	особа в історії	характеризується описом усього життя особи від народження до смерті, розглядає її життєвий шлях і еволюцію поглядів та діяльності в історичному контексті, аналізує всю сукупність зовнішніх та внутрішніх факторів та взаємозв'язків особи і середовища в його розвитку

¹ Таблицю укладено за: Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. – Київ: БМТ, 1996. – С. 168–169.

№	Форма біографії	Функція	Зміст
2	Історичний портрет	історія в особах	виникає в історіографічній традиції як форма представлення особи в історичному процесі; є результатом дослідження історичних процесів та явищ і ролі в них особистості, характеризує людину крізь призму її історичного значення, проте лише частково, з певних позицій, на певному хронологічному етапі та в певному контексті
3	Словникова форма біографії	особа серед інших осіб в історії духовної та матеріальної культури	передбачає акумуляцію формалізованих даних про персональні ряди видатних діячів, коротке представлення всього життя особистості, науковий аналіз та відбір біографічних фактів, якісно значимих для історії, культури, науки, уникнення художніх інтерпретацій; відображає лише соціально важливі факти особистого внеску і включає оцінку важливості особи для людства та бібліографію його праць
4	Біографічний покажчик	особа в джерелах	переліки, покажчики, хроніки життя та діяльності, які не претендують на повне розкриття біографії, а концентрують увагу на первинному пошуку джерел і матеріалів до біографії
5	Бібліографія	особа в історії науки	головним є науковий здобуток ученого, який визначає структуру та зміст біографічної статті бібліографії, де органічно поєднуються особливості історико-біографічного нарису, історичного портрета і словникової біографії з метою репрезентації життя вченого
6	Біографічний коментар	пояснення зв'язків особи та історії	його формою є післямовна або біографічна стаття як додаток до публікацій рукописної творчої спадщини діяча; допоміжне значення біографічного коментарю не означає його другорядності, а демонструє суто історичні методи археографічної репрезентації особистості

Варто звернути увагу студентів на те, що джерельна база біографічного дослідження, як правило, складається з специфічних видів джерел – мемуарів, спогадів, щоденників, автобіографій, які відзначаються егоцентризмом і, як загально визнано, є складними джерелами, адже ступінь їх вірогідності завжди достатньо важко визначити. Для дослідника важливо уміти відділити те, що людина писала і що вона дійсно думала (тут у нагоді стають чернетки, щоденники). Не менш вагомою є роль психологічного фактора, небезпека однобічності в розкритті характеру політичного чи державного діяча і його значення в колі інших діячів. Також історична персоналістика передбачає використання так званих особистих архівів. У подібних дослідженнях їм належить провідне місце.

Варто звернути увагу студентів й на те, що видатна особистість може не вписуватися в ту епоху, коли вона жила і творила. На це звернув увагу вже згаданий вище В. Айделот. Ця персона не є «типовим продуктом епохи», однак вивчення її життя та діяльності наведе історика на нові думки, що так чи інакше допоможе досягнути те чи інше історичне явище загалом. І цю особливість потрібно враховувати, маючи справу з вивченням біографій відомих діячів минулого.

Говорячи про особливості роботи власне з бібліографічними матеріалами, є сенс звернути увагу студентів на наступне. Так, для багатьох учених-істориків поняття «видатна особа» є розширеним. Це не лише політичні діячі, а й діячі культури, науки. Щодо науковців, то для вивчення їх життєвого шляху важливе значення мають бібліографічні матеріали, їх науковий спадок. У зв'язку з цим варто пам'ятати про так званий індекс посилань, за яким можна визначити ступінь внеску діяча у науку. Так, якщо ми маємо справу з класичними працями, тоді їх використовують, на них активно посилаються і сьогодні, якщо ж роботи написані у руслі пануючої у часи, коли жила і діяла особа, кон'юнктури, тоді сьогодні їх значення для науки зведене практично до нуля.

До того ж варто пам'ятати про порядок оформлення бібліографічного апарату до студентських наукових робіт. Про чіткі вимоги до такого оформлення викладач, науковий керівник має поінформувати студентів.

Важливу роль у формуванні творчого потенціалу майбутніх професіоналів відіграє участь студентів в організованій і систематичній науково-дослідній роботі. Науково-дослідна робота полягає

в пошуковій діяльності, що проявляється насамперед у самостійному творчому дослідженні. Така діяльність спрямована на пояснення явищ і процесів, установлення їх зв'язків і відношень, теоретичне й експериментальне обґрунтування фактів, виявлення закономірностей за допомогою наукових методів пізнання. Метою такого виду діяльності є:

- формування наукового світогляду,
- сприяння особистісному професійному становленню;
- розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей;
- формування навичок самостійної науково-дослідної роботи;
- залучення талановитої молоді до науково-дослідної роботи кафедр;

кафедр;

– створення та розвиток творчих колективів, наукових шкіл, виховання та підготовка молодих вчених.

У контексті представленої теми варто зауважити, що історичні дослідження – це не лише великі фундаментальні праці з важливих історичних тем, а й вивчення історичного минулого окремих осіб і родин, адже історія є персоніфікованою, олюдненою. Біографія як історико-культурологічне явище є сукупним поняттям, яке об'єднує різні види, роди й типи біографічного письма, що склалися історично. Разом із тим, як різновід літературної та наукової діяльності біографія є складним історичним явищем, що розвивається в суспільстві й чутливо реагує на зміни історичних парадигм та ідеологічні коливання. Тому для організації наукової роботи студентів на основі біографічних і бібліографічних матеріалів варто ознайомити студентів з особливостями досліджень з історичної персоналістики, що стане запорукою їх плідної роботи у цьому напрямі.

*КОЛЯДА
ІГОР АНАТОЛІЙОВИЧ,
доктор історичних наук,
професор кафедри методики
навчання суспільно-політичних
дисциплін і гендерної освіти
Інституту історичної освіти
НПУ імені М. П. Драгоманова*

**ВИСВІТЛЕННЯ РОЛІ ІСТОРИЧНИХ ОСІБ
ПРИ ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
ТА ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
У ВИЩІЙ ШКОЛІ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Одним з головних завдань гуманітарної освіти є формування національної свідомості, розвиток національної гідності та самоповаги. Гуманітарна освіта підпорядкована втіленню ідеї державотворення, національній консолідації українського народу і національній згоді як провідним ідейним домінантам цивілізованого розвитку сучасного українського суспільства. Національний характер гуманітарної освіти забезпечується шляхом змістового розгляду при вивченні історії України та історії української культури у вищій школі таких проблем, як національна історична пам'ять, теорія нації, формування етнічної території українського народу, етногенез народу України, національні символи та знаки, національна гідність, національна свідомість, державно – правові аспекти, національне державотворення, проблеми етнонаціональної політики, культура міжетнічного спілкування.

Вивчення історії України та історії української культури у вищій школі має бути спрямовано на утвердження народу України як рівного серед рівних поміж інших народів світу, що має власну історію, видатних синів, які зробили неоціненний вклад у розвиток

світової цивілізації, самотутню культуру, свою ментальність, власну самостійну, незалежну державу, народу, який прагне жити в співдружності з усіма народами світу.

Важливим завданням при вивченні історії України та світової культури є формування національно свідомої особистості, політично активного громадянина незалежної України, фахівця міжнародного рівня, а також відродження національної самотутності, стрижнем якої є національна державницька ідея, що має піднести гідність молодого юнака та сприяти усвідомленню ним Української держави як невід'ємної складової європейської та світової цивілізації, повноправного суб'єкта міжнародного права.

Вивчення історії України та історії української культури у вищій школі має сприяти не тільки подальшому розвитку історичної свідомості, критичному осмисленню минулого, а й прогнозуванню майбутнього й критичному осмисленню ролі особистості в історії, включаючи і себе, відповідальності особистості за власні дії, усвідомлення молоддю вибору моделі своєї поведінки з урахуванням дотриманням правових та гуманістичних засад при переосмисленні у суспільстві традиційних цінностей та втратою ним духовно ціннісних орієнтирів в умовах комерціалізації всіх сфер життя.

Головною ознакою сучасної методики викладання історії України та історії української культури має стати забезпечення впровадження інформаційних педагогічних технологій, спрямованих на розвиток і формування самостійного мислення учасників навчально-виховного процесу, здатності приймати нестандартні рішення і орієнтуватися вільно в складних обставинах сучасного життя.

В силу специфіки самого предмета історії України, особливо історії української культури, викладання цих дисциплін у вищій школі не може обійтися без вивчення ролі історичних осіб, аналізу їхньої діяльності та оцінки її результатів. Тому викладач вищої школи має завжди персоніфікувати виклад теоретичного матеріалу, вдаючись до показу історичних осіб, щоб «оживити» сухі історичні схеми, показати причини історичних подій та явищ, зацікавити, або розважити студентську аудиторію, донести до неї певну мораль, або запропонувати певну модель суспільної поведінки. Знаменитий вираз Макіавеллі про те, що людині розумній належить обирати шляхи, які вже прокладені найвеличнішими з людей, і наслідувати найбільш гідних із них, є актуальним і для сучасного викладача дисциплін історичного циклу у вищій школі.

В цілому місце і роль історичної особи в історичному процесі або людини, якщо брати ширше, є важливим методологічним питанням при вивченні тем з історії України та історії української культури. Закономірність і випадковість, причинність історичної події або явища, рушійні сили історичного розвитку, вплив особи на історичний процес і його межі й, насамкінець, сенс історії – ось далеко не повний перелік питань, які необхідно висвітлювати вчителю вищої школи у своїх лекційних курсах, пов'язаних з цією проблемою.

Безумовно, вивчення історії України та історії української культури у вищій школі не може обійтися без вивчення діяльності історичних осіб. По-перше, тому що «...люди, гідні схвалення або осудження, широковідомі або незнані, завжди будуть цікаві загалу: адже саме ці люди створили світ, в якому ми живемо нині». По-друге, прогрес, у суспільстві завжди визначає орієнтацію на видатних, талановитих і великих осіб. По-третє, є сфери діяльності людей і життя суспільства, де головну роль відіграють лише окремі особи. Іноді вони не тільки опосередковано пов'язані з ходом історичних подій, а й «суттєво його змінюють, причому в такому напрямі, що ніяк не випливав з об'єктивних обставин». По-четверте, пошук орієнтирів та ідеалів, зразків для наслідування, згідно з дослідженнями психологів, є закономірністю, яка має впливати на формування особистості студента. І викладач історії України та історії української культури вищої школи не повинен залишитися поза розв'язуванням цієї важливої проблеми суспільства.

Вітчизняною методичною наукою розроблено основні дидактичні підходи до висвітлення ролі особистості при вивченні історії. Так, лектору вищої школі при висвітленні ряду тем з історії України та історії української культури, пов'язаних з розкриттям ролі історичної особи, необхідно подавати характеристику та аналіз історичних умов, що вплинули на формування поглядів історичної особи, її особистих якостей; ознайомлювати з основними етапами життєвого шляху (дитинством та юністю); показувати її суспільне та інтелектуальне оточення, зв'язок з діяльністю попередників; особливу увагу звертати до індивідуальних рис тощо.

Разом з тим, необхідно наголосити, що враховуючи суспільно-політичні зміни, що сталися в Україні протягом останніх десятиліть, вивчення такого важливого компонента викладання історії України та історії української культури у вищій школі, як діяльність історичних

осіб, вимагає перегляду і приведення у відповідність із сучасними вимогами. Але, на жаль, ці питання ще не стали предметом детальної уваги з боку дидактів та методистів.

Вивчення історичних осіб не повинно стати і має передбачати аналіз історичного матеріалу ширше, ніж просте вивчення їх біографій. Біографістика повинна стати засобом для розвитку особистості студента, подальшого формування в нього історичного мислення та національної свідомості. Щоб забезпечити досягнення цієї мети, ми пропонуємо будувати навчально-виховний процес відповідно до вимог критично-креативної парадигми, яка передбачає не передачі всієї інформації про історичну особу, а полягає в тому, щоб навчальний матеріал, пропонований на лекції, змушував студентів аналізувати і оцінювати історичних осіб; краще розуміти мотиви діяльності історичної особи, історичні реалії, що справляли істотний вплив на формування її уподобань, переконань і ціннісних орієнтацій.

Отже, історична особистість при вивченні історії України та історії української культури має бути показана не стільки на тлі історичного процесу, скільки як його складова й суттєвий чинник впливу.

*ЗАГРЕБЕЛЬНА
НІНА ІВАНІВНА,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри методики
навчання суспільно-політичних
дисциплін і гендерної освіти
Інституту історичної освіти
НПУ імені М. П. Драгоманова*

УКРАЇНСЬКІ МЕЦЕНАТИ-БЛАГОДІЙНИКИ XIX – ПОЧ. XX СТ.: ОСОБЛИВОСТІ РОЗКРИТТЯ БІОГРАФІЧНИХ АСПЕКТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Соціальний захист найбільш нужденних верств суспільства, підтримка мистецьких та благодійницьких проєктів є сьогодні першочерговими завданням нашої держави. Але цілком очевидно, що жодна держава, якою б вона соціально-орієнтованою не була, не спроможна профінансувати всі культурні проєкти та заходи, забезпечити всіх нужденних, подарувати їм необхідний комфорт у повсякденному житті. Частина цих суспільних функцій беруть на себе меценати і благодійники. Україна має давні коріння такого виду соціального служіння. Меценатством і благодійністю займалися представники державної еліти князівського та козацького періодів, підприємці і промисловці XIX – початку XX ст. Слід констатувати, що ця позитивна традиція є надзвичайно популярною й у сучасній Україні. Ми схильні вважати, що багато у чому це пов'язано із популяризацією відповідних знань про благодійну сферу людської діяльність.

Звісно, благодійництво, меценатство, соціальну опіку можна розцінювати і як своєрідну данину суспільству від людей, що мають значні статки. Можна говорити про природну захисну реакцію суспільства, спрямовану на недопущення його руйнування соціальними

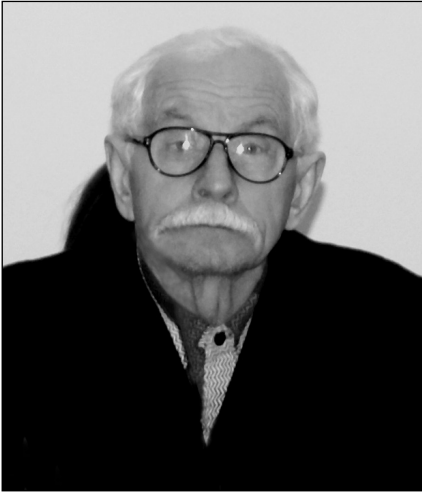
елементами, що були доведенні до відчаю, не мали жодних зобов'язань, цінностей та орієнтирів на майбутнє. Так чи інакше, але питання природи добродійної діяльності є відкритим.

На наше переконання, у кожної людини, долученої до цієї діяльності поряд із загальносуспільними ідеалами є свої індивідуальні мотиви. Для більшості пересічних громадян відомі прізвища меценатів-благодійників із родин Бродських, Галаганів, Терещенків, Симеренків, Чикаленків, але мало хто може конкретизувати соціальні мотиви їхньої діяльності, сутність, масштаби та соціокультурне значення останньої.

Саме тому при викладанні нормативних курсів «Історія України», «Історія української культури» ми рекомендуємо для висвітлення біографій меценатів-благодійників ХІХ – початку ХХ ст. послуговуватися наступною схемою:

- походження мецената-благодійника;
- родина та її традиції;
- сфера професійної діяльності, характер капіталу;
- напрямки благодійницької та меценатської діяльності, з виокремленням пріоритетного напрямку;
- вплив благодійницької та меценатської діяльності на повсякденне життя людей;
- значення та вплив на розвиток культури;
- благодійник-меценат у народній пам'яті, меморіальні комплекси та музеї, пов'язані з його ім'ям та діяльністю.

Дякую за увагу.

*КОВАЛЬСЬКИЙ
БОРИС ПАВЛОВИЧ,
кандидат історичних наук,
професор кафедри історії
НТУУ «КПІ»*

ДИСКУСІЇ ПРО РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРІЇ: МІЖ НАУКОЮ ТА ПОЛІТИКОЮ

Шановні колеги, напевно кожен з тих науковців, у фокусі уваги яких перебували не лише загальноісторичні проблеми, але й біографістика, свідомі того, що в сучасному науковому світі сформувалась умовна «градація» видатних постатей, формальним відбиттям чого є видання численних праць із життєписом 50, 100, 1000 і т. д. видатних осіб. Такі біографічні праці ми маємо і в Україні.

Загальновідомо, що головними чинниками, які впливають на формування історичних постатей, є реалії і час. Якщо далі мати на увазі учасників, які безпосередньо мають відношення до процесу становлення видатної особистості, визначення її ролі й місця в історії, то другим фактором слід вважати ступінь соціально-економічного, наукового, культурного життя суспільства. Третім є еволюційно-цивілізаційна хода цивілізації, адже на кожному новому етапі історії – еволюційному або ж революційному – постають нові вимоги, нові перспективи, нові умови організації життя, які впливають на формування видатної особистості.

Четвертим фактором, якщо навіть це комусь буде не до вподоби, є державна ідеологія. Існує ідеологічна потреба підняти якусь видатну особу у відповідності з певними умовами часу – її піднімають. Не існує такого «ідеологічного запиту» – та чи інша видатна особа

може так і залишитися невідомою загалу. З цим фактором дуже тісно пов'язана, ясна річ, і політика. Усі ми бачимо, як саме організується політична діяльність у рамках держави, міждержавних стосунках та у межах певних міжнародних організацій. Залежно від того, яким є «політичний запит», які конкретні завдання намагаються вирішити політики, на «порядку денному» й з'являються ті чи інші історичні постаті.

Шостий фактор – це релігія. Якщо ми звернемося до зарубіжної біографістики, то побачимо, що хронологічно перше місце відводиться Будді, друге і третє – відповідно Христосу та Магомету. Цілком зрозуміло, що це пов'язано з релігією і теологією. Але якщо врахувати, що релігійна, духовна активність людства на тому чи іншому етапі життя то зростає, то занепадає, стає зрозумілим, чому саме у певні історичні моменти суттєво зростає «суспільний запит» на життєписи тих чи інших релігійних діячів.

Сьомим фактором, котрий впливає на процес становлення й визначення особистості, є така галузь нашого життя як культура. Чим вище рівень культури людини і суспільства, тим більшим буде запит на пізнання істини, на нове знання про видатні звершення тієї чи іншої особистості.

Восьмий фактор – це наука, тобто це ми з вами, науковці. Відповідно до професійного напрямку діяльності ми пишемо біографію, визначаємо конкретне місце тієї чи іншої постаті в історії. Намагаємося це робити максимально правдиво, хоча ніде правди діти, четвертий – сьомий фактори час від часу впливають на певних науковців і їхній рівень об'єктивності.

Безумовно не можна не брати до уваги запитів суспільства на провідників, героїв та пастирів. Сьогодні вони потрібні суспільству, як і раніше. Сучасні ідеологи критикували Сталіна за творення пантеону героїв Великої вітчизняної війни. Між тим це мало велике значення. Скажімо, напередодні війни в СРСР було знято фільм про Олександра Невського, котрий здобув перемогу на Чудському озері. Хто знав про цього героя до того часу? Або тема ролі українців у війні проти нацистської Німеччини. 1942 року був заснований орден Богдана Хмельницького. Одразу постало питання: а хто такий Богдан Хмельницький? Поводир українського народу. Отже, є суспільний запит на певну особистість, і є конкретні механізми «творення» цієї особистості вже в публічному просторі.

Не можна не зауважити й ролі еліти в етноутвореннях. Якщо якась етнічна спільнота починає підніматись на гору, вона піднімає й своїх героїв. Тут ми можемо навести приклад кримських татар. За радянських часів про них суспільству практично нічого не було відомо. Тепер, коли соціально-економічні позиції кримсько-татарського народу зміцнилися, «з'явилися» його герої. Зрозуміло їх образи творять науковці, але цього б напевно не сталося без відповідного суспільного запиту.

Можна сказати, що соціальна активність певних верств населення також сприяє появі видатних особистостей. Ви запитайте сьогодні у студента, хто такий Олексій Стаханов? Більшість про це не має уявлення. А що було, коли ми у 1980-ті рр. питали у студентів про Стаханова? Море піднятих рук із бажанням розповісти! В СРСР робітничий клас займав провідне місце в організації життя і формуванні валового продукту держави. Тому були відповідні герої, і про них знала вся країна. І писали про них, і історія була, і особистість.

Останній момент – міжнародна система зв'язків і відносин держав, народів, етносів, політичних і громадських організацій. Ці моменти так само активно впливають на формування видатної особи й визначення його особливого місця в суспільному житті. Згадаймо, наприклад, ім'я Касьянова – видатного народного цілителя, про якого знала не тільки вся Україна, але і весь Радянський Союз.

Окремо хочу звернути увагу на постать Тараса Григоровича Шевченка. Професор Ірина Колесник зауважила, що якщо біографи розкриють всі подробиці життя і творчості поета, він постане як велична постать. Вибачте, коли Шевченко жив і творив, то мало хто знав його біографію. Але всі читали його твори, і цього було достатньо, аби зрозуміти, що він геній. Достатньо було почути якийсь музичний твір, написаний на його вірші – як от «Рече та стогне Дніпр широкий», і всі усвідомлювали, що це твір геніальної людини. Наші ж сьогоднішні знання про поета – це елементи нашої з вами, сьогоднішньої культури. Ми пропонуємо суспільству наше прочитання біографії поета, і цим ми аж ніяк не сприяємо формуванню видатної особистості, бо вона вже була сформована, вона вже є в історії, а ми сприяємо осмисленню ролі і місця цієї особистості в історії.

Також хочу зробити коротку ремарку стосовно понятійного і термінологічного апарату в працях з біографістики. Усвідомлюючи важливість застосування коректних теоретико-методологічних підходів,

належних термінів і понять, усе ж варто звернути увагу на те, що такий жанр історіописання як біографістика має більш широку цільову аудиторію, ніж власне наукову. Тому нам сьогодні важливо міркувати не лише про нове знання, але й про його популяризацію.

Який висновок з усього цього можна зробити? Найголовніший елемент наукового пошуку в царині біографістики – звертати увагу на реалії періоду, коли формувалася конкретна постать, на запити, які існували в той період, і вже на цій основі, виходячи на потреби сьогодення, пропонувати нове знання, при цьому осмислюючи важливе питання: певна постать «фігурує» в сучасному публічному просторі через «ідеологічні запити» і «меркантильні інтереси», чи знання про її життєвий досвід дійсно може стати одним із стимулів організації нашого сьогоденішнього життя.

ВІЛЬНА ДИСКУСІЯ

Верба Ігор Володимирович, доктор історичних наук, професор історичного факультету Київського університету:

Шановна Ірино Іванівно, до якого типу біоісторіографічних досліджень можна віднести роботу, якщо про життя діяча взагалі нічого не відомо, а наявні джерела щодо цієї особистості є спотвореними. Наприклад, ви згадали тут В. Шепу, але я і мій аспірант вивчали життя цієї особистості і ми знаємо, що він спеціально спотворював власні біографічні дані в радянські часи, бо про щось не вигідно було йому писати.

Колесник Ірина Іванівна, доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу української історіографії Інституту історії України НАН України:

Я не зовсім зрозуміла суть запитання. Але якщо якісь факти інтелектуальної біографії спотворено, то це також біографія і якраз оригінальність дослідження полягатиме в тому, аби розкрити фальсифікації, виявити мотиви, наслідки і причини такого підходу. Усе залежить, як на мене, від формулювання автором наукової проблеми. Від визначення мети, цілі, а вже звідси буде і дослідження впливати, і дослідницький апарат формуватиметься, і вироблятимуться методичні підходи до вирішення наукових завдань.

Осіпчук Світлана Миколаївна, аспірантка кафедри історії НТУУ «КПІ»:

Шановна Ірино Іванівно. У мене питання: наскільки широким, на Вашу думку, при написанні біографії має бути окреслене культурне коло?

Колесник Ірина Іванівна, доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу української історіографії Інституту історії України НАН України:

Справа в тому, що дуже багато залежить від того, чию біографію ми вивчаємо. Є різні рівні інтелектуалів і це зрозуміло, це абсолютно нормально: чим більш розмаїта постать, тим ширшим має бути культурний контекст. Тут ідеться, зокрема, про людину, яка постає у самих різних іпостасях в культурному просторі свого життя, яка має дуже багато ролей соціальних і широке коло інтересів – особистість і політичний діяч, і громадський діяч, і організатор науки, він

також займається мистецтвом, літературними якимись практиками і є фахівцем глибоким у своїх конкретних сферах.

У травні місяці у нашому Інституті була захищена дисертація на тему «Віктор Петров (Домантович): інтелектуальна біографія». Назва роботи дуже скромна, але в ній ідеться про складну, контраверсійну, загадкову постать, інтелектуала, котрого називали українським Фуко. Зрозуміло, що цю біографію неможливо було писати з точки зору біоісторіографії, тобто суто в контексті історичної науки. Треба було писати в ширших контекстах. Тобто, все залежить від обраного предмету дослідження, і вже від цього залежить, які ракурси ви будете висвітлювати. Але все ж таки мені здається, що сучасна робота з історіографічної біографістики не може складатися з двох традиційних складових: життя та творчість, бо між ними є багато інших сфер, на які також слід вважати.

Федорова Ірина Ігорівна, кандидат філософських наук, професор кафедри філософії НГУУ «КП»:

Шановна Ірино Іванівна, Ви трохи торкнулись проблеми категоріального апарату і його трансформацій у сучасній історичній науці. Мені здається, що це дуже добре, що історія взялася за те, аби експлікувати кожен з термінів. Але мені здається, що сьогодні між самими науковцями виникають певні дискусії, яким чином інтерпретувати той же дискурс і інші терміни, які сьогодні вживані в усіх сферах знань, а змістовність їх іще не виявлена, або не має того широкого розголосу і розуміння. З приводу біографічного методу, то культурологія запозичує цей прийом, але я би хотіла почути Вашу пораду: якщо дисертація стосується особливої персоналії (наприклад такої постаті, як Малевич – дуже суперечливої), то, як мені здається, саме біографічний метод в останніх розділах дисертації і доводить ті концепти, які вимальовувались не тільки в його творчості, а й у самій концепції супрематизму. Може я і помиляюсь, я не історик, але мені здається, що біографічний аспект є певним додатковим, важливим, але додатковим фактором, який розкриває специфіку особистості. Права я чи ні, будь-ласка, яка Ваша думка?

Колесник Ірина Іванівна, доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу української історіографії Інституту історії України НАН України:

Як на мене, то особистості немає без біографії. Все життя створює людину, створюють інтелектуала і ситуації життя. Взагалі я десь

читала, що життя людини – це сукупність мікроситуацій і саме сукупність цих мікроситуацій створює особистість, творчу особистість інтелектуала або митця, художника, творця і таке інше. Тобто, без біографії неможливо зрозуміти мотиви творчості, і це аксіома, і нічого нового до цього не можна додати. Аналіз творчості неможливий без біографії, точно так, як і біографія інтелектуала – митця, творця неможлива без аналізу творчості. Але мені здається, що до творчих особистостей – до письменників, художників можна підходити і з такого ракурсу, з такого боку, аби показати особистість через оточення, а оточення через особистість. Щодо невизначеності термінології того ж дискурсу, тобто постмодерністської лексики, то наратив там децентрація і таке інше – в культурологічних працях це досить поширена термінологія. Мова йде про те, що дослідники, ми з вами, повинні домовлятися про терміни і концепти, бо вони мають сенс з точки зору того, що вони виховують певну культуру спілкування. Тобто, дослідник для того, щоби його зрозуміли, мусить прояснити, якими термінами він оперує, якими категоріями, якими поняттями, щоб це було зрозуміло аудиторії. Г. Гадамер сказав, що якщо дослідник говорить незрозумілою мовою, то він мовчить, його не чують. Тож, у діалозі, в комунікації необхідно перш за все домовитись про те, який апарат використовується, щоби він був зрозумілий комунікантам.

Тюрменко Ірина Іванівна, доктор історичних наук, завідувач кафедри історії та документознавства Національного авіаційного університету:

Шановні колеги, у мене не стільки запитання, скільки маленька репліка. Я підтримую думку професора Верби, бо хто працював над біографіями, той знає, наскільки це складно. От я сиділа тут і думала, в яку категорію, припустимо, в який з визначених цих типів я віднесу біографію Наталени Королеви. Ми знаємо про неї тільки те, що вона писала сама про себе і тільки один її лист написаний чеською мовою в останні дні її життя. Він дає нам розуміння того, чим було її життя для неї насправді, але ж цей лист треба відшукати. А якщо ми не відшукали цього джерела, то яка ж це буде біографія? Тільки те, що ми знаємо про неї від неї самої? Або другий варіант. Скажімо, біографія того ж Огієнка – я також працювала над біографією цієї людини. Був у мене обраний напрям державницький, але я не можу і я думаю кожен історик не зміг би показати тільки державницький

напрям, все-одно тут є переплетення різних напрямів. Мені здається, що дуже складно вкласти біографію в якийсь певний напрям. Ну хіба що оцю книжку ми можемо вкласти в напрям галузевий «Історія української авіації в особах». Дійсно ми подаємо авіацію в особах, викладачі нашої кафедри, це останнє видання нашої кафедри – подаємо історію нашої авіації і розвиток авіації, розвиток технічного прогресу через діяльність людини. Можливо ми так відволікаємося, скажімо, від інтелектуальних якихось моментів, від наукових шкіл, хоча вони існували в межах кожного видатного авіатора, конструктора. Антонов – це своя школа, Ківа – це своя школа, Балабуєв і так далі, кого б ми не взяли – це все свої школи. Тобто мені здається, що з великою натяжкою я можу вкласти цю книжку в другий напрям. Ну і, користуючись нагодою, шановна Світлано Олександрівно була у нас рецензентом по цій книжці, по цьому посібнику, то я хочу презентувати цей посібник з великим задоволенням вам.

Колесник Ірина Іванівна, доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу української історіографії Інституту історії України НАН України:

Я можу відповісти на репліку. Справа у тім, що коли я говорила про типологію, то мова йшла виключно про біоісторіографічний жанр. І мої спостереження стосуються певного комплексу дисертаційних досліджень. Але в літературі, зокрема у Ірини Репіної – це відомий методолог російський, теоретик науки, яка займається культурологічними сюжетами, то в неї присутні два типи біографії: зовнішня і внутрішня.

Зовнішня біографія, як вона це розуміє, коли через людей, через інтелектуала, через вченого подається історія галузі, історія науки, а внутрішня – коли вивчаються психологічні стани, мотиви діяльності особистості, тобто коли епоха вивчається через конкретну особистість. Ваш жанр авіація, історія авіації через конструкторів, я так зрозуміла. За визначенням Репіної вашу працю можна віднести до зовнішньої біографії, тобто Ви подаєте не біографію людей, а біографію галузі, як мені здається.

Гирич Ярослав Миколайович, доктор історичних наук, завідувач кафедри історії Глухівського університету:

Шановний Феліксе Львовичу, у контексті сприйняття нами терміну і явища взагалі Велика вітчизняна чи Друга світова війна, з мого

погляду, дійсно тут особливої проблеми немає, але вживання Друга світова в контексті нашої історії значно розширює горизонти. От Ви зачепили постать Черняхівського і сказали, що присвячуєте йому значну увагу у вашій майбутній праці. Мені відомо, що в університеті Тель-Авіву в Ізраїлі до останнього часу велась робота, аби «приватизувати» постать Івана Даниловича, представивши його як радянського генерала єврейського походження. Що Ви можете про це сказати?

Левітас Фелікс Львович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри методики суспільно-гуманітарної освіти та виховання Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Б. Грінченка:

Шановний колего, існує безліч досить серйозних праць по Черняхівського. Будь ласка, кожен може подивитись його коріння. Черняхівський має прекрасне українське коріння. Щодо держави Ізраїль, то там є дуже цікава історична школа, яка шукає єврейське походження, єврейське коріння не тільки у Черняхівського, а і, наприклад, у українських гетьманів, навіть у Богдана Хмельницького. Це цікавий напрям в ізраїльській історичній школі. Я можу Вам сказати, що деякі науковці сьогодні, посилаючись на певні українські архіви, досить серйозно представили в Ізраїлі єврейські прізвища серед української козацької, старшинської еліти. У мене є низка публікацій на цю тему, і я згадую про ці сюжети, про ці єврейські коріння, єврейське походження, я обстоюю спільність долі двох народів.

Представник Чернігівського національного технологічного університету:

Шановний Ігоре Володимировичу, скажіть, будь ласка, а серед поганих підручників, який, на ваш погляд, найменш поганий?

Верба Ігор Володимирович, доктор історичних наук, професор історичного факультету Київського університету:

Краще я скажу вам, який є найкращим, як на мене. Очевидно підручник Бойка – більш-менш нормальний підручник. Але це навіть не моя думка, це думка багатьох студентів, які по ньому вчать. Тут є ще й інша проблема. Я, наприклад, може не знайомий з усіма підручниками, які виходять за межами Києва. На жаль, сьогодні тиражі багатьох підручників усього 300-400 примірників, і часто викладачі видають книжки своїм коштом. Слава Богу, якщо поставлять гриф

Міністерства освіти і науки. Багато є такої учбової літератури, як посібники. Ніхто не хоче бігати й діставати гриф МОНУ. Легше викладачу сьогодні своїм коштом видати 200-300 примірників, принести студентам перед іспитом і примусити їх купити свій підручник.

Колесник Ірина Іванівна, доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу української історіографії Інституту історії України НАН України:

Справа в тім, що тут дуже доцільно розглядається проблема вивільського підручника. Але питання добрий чи не добрий, ліпший чи не дуже, він залежить все ж таки від наукових розробок, від фундаментальних підходів до історії. Я хочу звернути вашу увагу до початку нашої сесії, коли виступали Олександр Андрійович і Олександр Петрович, і ставили проблему гранднративу, тобто проблему, яка розробляється, осмислюється, артикулюється в стінах Інституту історії. Єдине, на що я хотіла звернути увагу, що сам термін гранднратив не означає багатотомну історію чи велику історію, це історична ідеологія, це система методів і підходів.

На даний момент ми користуємось кількома такими нарративами: формаційним, який вже відходить, повертається класичний національний нарратив, представлений Грушевським і в численних модифікаціях цього нарративу, цієї історичної ідеології, яка розроблялась в українській діаспорі. Я є учасником групи, яка була створена в Інституті історії, займалась проблемами розробки нових підходів до цього гранднративу, і були дискусії, деякі матеріали зараз публікуються на сторінках Українського історичного журналу. Мова йшла про те, що ми звертаємось до цивілізаційного нарративу, але він не такий новий, як видається. Ще Лоренсо Валла у XV ст. поділив історію на давню, середню і нову. Цивілізаційна модель це те саме, що Античність, Середньовіччя, Предмодерн, Модерн, Сучасність. Я запрошую Вас прийняти участь у цій дискусії і слідкувати за матеріалами на сторінках УІЖУ. Там як раз мусять бути вже узагальнюючі підсумки цієї дискусії. Тому проблему підручника, шкільного чи вивільського, неможливо вирішити без апробації, без осмислення нової історичної ідеології, що і є гранднративом. Спільними зусиллями і викладачів, і академічних дослідників можна прийти до якогось консенсусу, і визначити місце біографічного фактору в підручнику. Все буде залежати від нових підходів до історії в цілому.

Хома Іван, викладач Львівської політехніки:

В дійсності на навчальні посібники, підручники студент сьогодні не особливо звертає увагу, він у значній мірі звертається до Інтернету. Шановний Ігоре Володимировичу, Ви зауважили, що підручники сухі і в багатьох моментах є невизначені. Хочу поділитись власним досвідом, де ті гарні моменти, ексклюзивні, які можливо притягнуть студента до навчального посібника чи підручника, чи навчально-методичного матеріалу. Ці моменти, на мою думку, слід шукати в дисертаційних дослідженнях, хоча б у авторефератах. Ми завжди пишемо практичне значення: використання в тих чи інших курсах з історії України, з історії української культури чи всесвітньої історії. Відкриваєш навчальний посібник, дивишся список використаної чи рекомендованої літератури, і ти позбавлений у багатьох моментах побачити сучасні, новітні дослідження, де відображені ті моменти, що є в широкому обігу серед педагогів. Я думаю, що людям, які працюють над цим, слід брати до уваги. Це не складно. В кожній хорошій бібліотеці є каталоги і вони систематизовані. Саме там можна шукати ті моменти, про які Ви говорите.

Верба Ігор Володимирович, доктор історичних наук, професор історичного факультету Київського університету:

Одиниці читають рукописи дисертацій і автореферати. Повірте мені, ніхто не буде читати автореферати. Сьогодні авторефератів 100 примірників. Автореферат відображає загальні якісь положення, набір кваліфікаційних речей, за якими можна захистити дисертацію. І більше нічого там немає. Сухі абсолютно факти.

Гирич Ярослав Миколайович, доктор історичних наук, завідувач кафедри історії Глухівського університету:

Дозволю собі репліку з виступу. Повністю погоджуюсь з Ігорем Володимировичем, абсолютно слушно звернено увагу на всі проблеми, що існують в сучасних посібниках з вітчизняної історії. Щодо можливостей покращення чи привернення уваги студентства до нашої минувшини, з моєї точки зору, це може бути матеріал з історії української культури, що може боліти кожній людині, яка себе бачить більш широко. Перш за все, вважаю, що потрібно давати більше інформації на такі розділи, як література, музика і спорт, які у нас наразі моментами випадають. Щодо авторефератів, то теж

дозволю собі репліку. Зараз застосовуються такі вимоги, що авто-реферат обмежується одним друкованим аркушем, 14 сторінками і чисто формальне заповнення полів, яке не виводить на висвітлення самого змісту дисертації, тому навіть зацікавленій людині знайти там щось вартісне дуже важко, не читаючи тексту дисертації.

Костилева Світлана Олександрівна, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії НТУУ «КПІ»:

Шановні колеги, час роботи нашого семінару сплив. Як і завжди, дискусії були надзвичайно змістовними і гарячими. І це добра ознака небайдужості до справи, якою ми всі з вами опікуємося. Сподіваюсь на плідну співпрацю з вами протягом усього року і, ясна річ, маю надію на організацію чергового семінару наприкінці наступного року. Просимо колег вносити пропозиції стосовно проблем, які потребують на обговорення. Наразі ж висловлюю всім вдячність за роботу і бажаю усього найкращого.

**ФОТОРЕПОРТАЖ З МІСЦЯ ПОДІЇ.
VI МІЖВУЗІВСЬКИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ СЕМІНАР
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ
УКРАЇНИ ТА ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
У ВИЩІЙ ШКОЛІ»**

Київ, 28 листопада 2013 р.

**Учасники обмінялись думками про стан і
перспективи викладання історичних дисциплін у вищій школі**

ЗМІСТ

<i>ТИМОФЄЄВ Володимир Іванович</i> Вітальне слово.....	5
<i>УДОД Олександр Андрійович</i> Історико-біографічні студії у контексті творення сучасного українського гранднративу	7
<i>РЕСНТ Олександр Петрович</i> Теоретичні, науково-методичні проблеми сучасного історіописання та українська біографістика	14
<i>МАЙБОРОДА Олександр Микитович</i> Національні меншини в українській науковій біографістиці крізь призму світоглядної і полікультурної парадигми	24
<i>КОЛЕСНИК Ірина Іванівна</i> Біоісторіографія та інтелектуальна біографія як жанр дисертаційного дослідження	29
<i>ГОМАН Юрій Олексійович</i> Дискусії про роль особистості в історії: між наукою та політикою	36
<i>ЛЕВІТАС Фелікс Львович</i> Особливості інтерпретації біографії контраверсійної історичної постаті в процесі викладання навчальної дисципліни «історія України»	43
<i>КОСТИЛЄВА Світлана Олександрівна</i> Використання біографічних науково-інформаційних ресурсів як засіб формування інформаційно-комукаційної компетентності студента	48
<i>ВЕРБА Ігор Володимирович</i> Біографії у вузівському підручнику з історії України: науково-інформаційні та освітньо-пізнавальні функції.....	55
<i>ПИСАРЕВСЬКА Наталія Володимирівна</i> Семейные архивы выдающихся деятелей науки и техники в фондах Государственного политехнического музея	63

<i>МІРОШНИЧЕНКО Марина Олексіївна</i>	
Информационно-библиографическая поддержка образовательного процесса в НТУУ «КПІ»: ресурсы научно-технической библиотеки о выдающихся деятелях науки и техники	72
<i>ХИТРОВСЬКА Юлія Валентинівна</i>	
Організація наукової роботи студентів на основі опрацювання біографічних і бібліографічних матеріалів про життя та діяльність видатних діячів минулого	76
<i>КОЛЯДА Ігор Анатолійович</i>	
Висвітлення ролі історичних осіб при вивченні історії України та історії української культури у вищій школі: теоретико-методологічний аспект	84
<i>ЗАГРЕБЕЛЬНА Ніна Іванівна</i>	
Українські меценати-благодійники ХІХ – поч. ХХ ст.: особливості розкриття біографічних аспектів в освітньому процесі.....	88
<i>КОВАЛЬСЬКИЙ Борис Павлович</i>	
Дискусії про роль особистості в історії: між наукою та політикою	90
<i>Вільна дискусія .....</i>	94
<i>Фоторепортаж з місця події .....</i>	102

**Міністерство освіти і науки України
Інститут інноваційних технологій і змісту освіти
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»
Київський національний університет імені Тараса Шевченка**

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
ТА ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
У ВИЩІЙ ШКОЛІ**

**Матеріали
VI міжвузівського науково-методичного семінару
(м. Київ, 28 листопада 2013 р.)**

Київ – 2014